

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

Πτυχιακή εργασία με θέμα:

Διδακτική της ελληνικής γλώσσας με
παραδοσιακά τραγούδια

Φοιτήτρια: Παρασκευή Κ. Τσιμοπούλου
ΑΜ: 4977

Εξάμηνο: 8ο

Επιβλέπων Καθηγητής: Καμαρούδης Σταύρος
Β' Βαθμολογήτρια: Γρίβα Ελένη

Φλώρινα, Απρίλιος
2023

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον διδάσκων καθηγητή μου κύριο Καμαρούδη Σταύρο, κυρίως για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε και την υπομονή που έκανε κατά τη διάρκεια υλοποίησης της. Η βοήθειά του ήταν πολύτιμη και με την καθοδήγησή του μπόρεσα να φέρω εις πέρας την ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας.

Έπειτα, να ευχαριστήσω και την β' βαθμολογήτριά μου, την κυρία Γρίβα Ελένη για την συμμετοχή της στην εργασία μου και που ανέλαβε να βαθμολογήσει την εργασία .

Τέλος, θα ήθελα να απευθύνω τις ευχαριστίες μου στην οικογένειά μου που ήταν δίπλα μου και με στήριζαν ηθικά και οικονομικά αυτά τα τέσσερα χρόνια των σπουδών μου και φρόντισαν για την καλύτερη δυνατή μόρφωσή μου. Συγκεκριμένα, ευχαριστώ τους γονείς μου, Κωνσταντίνος και Παναγιώτα και την αδερφή μου Δέσποινα.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	4
1. Θεωρητική Θεμελίωση.....	6
1.1. Γλώσσα	6
1.2. Μητρική γλώσσα/Πρώτη γλώσσα.....	7
1.3. Δεύτερη Γλώσσα – Ξένη γλώσσα.....	8
1.4. Κατάκτηση και εκμάθηση της γλώσσας.....	8
1.5. Σύγκριση ανάμεσα στην κατάκτηση της μητρικής και την εκμάθηση της ξένης γλώσσας.....	8
1.6. Μουσική.....	10
1.7. Μουσική και φιλοσοφία	10
1.8. Επίδραση της μουσικής στην εκμάθηση της γλώσσας./Συμβολή της μουσικής στην κατάκτηση της γλώσσας και της σωστής Άρθρωσης	12
1.9. Η σχέση γλώσσας και μουσικής.....	12
1.10. Ο ρόλος της διδασκαλίας της μουσικής στο σχολείο.....	13
1.11. Τραγούδι	14
1.12. Διδακτική αξία του τραγουδιού.....	14
1.13. Τραγούδια και διδακτική πράξη – Σκοποί και στόχοι.....	15
1.14. Προτάσεις αξιοποίησης του τραγουδιού στη διδακτική πράξη	16
2. Παραδοσιακά τραγούδια κατάλληλα για παιδική χορωδία δημοτικού.....	18
2.1. Ελληνικά τραγούδια.....	18
2.2. Ξένα Τραγούδια.....	32
3. Συνεντεύξεις.....	40
3.1. Συνέντευξη από τον μουσικό Κωνσταντίνο Τσαχουρίδη	40
3.2. Συνέντευξη από την εκπαιδευτικό Αλεξιάδου Μαρία.....	41
Συμπέρασμα.....	44
Βιβλιογραφικές αναφορές	45

Περίληψη

Η παρούσα πτυχιακή εργασία έχει στόχο τη συλλογή παραδοσιακών τραγουδιών, ώστε να μπορούν να αξιοποιηθούν στην τάξη. Συγκεκριμένα, σκοπός της είναι η μελέτη της παρουσίας και της χρήσης της μουσικής και του τραγουδιού στη διδασκαλία της Ελληνικής γλώσσας. Γίνεται λόγος για την αξία της μουσικής και του τραγουδιού στο μάθημα της Ελληνικής γλώσσας. Ακόμα, αναφέρονται οι σκοποί και οι στόχοι της διδασκαλίας της γλώσσας μέσω του τραγουδιού και προτείνονται τρόποι αξιοποίησής του. Στη συνέχεια, ακολουθεί η συλλογή παραδοσιακών τραγουδιών, ελληνικών και ξένων, για την εκμετάλλευσή τους στη σχολική τάξη. Μέσω των παραδοσιακών τραγουδιών προκαλείται το ενδιαφέρον των μαθητών και παρέχονται τα βέλτιστα αποτελέσματα, ευχάριστα και δημιουργικά. Ως ένας από τους πιο ευχάριστους τρόπους μάθησης με θετικά αποτελέσματα είναι το τραγούδι και κατ' επέκταση η μουσική, η οποία προσφέρεται για πλήθος γλωσσικών, διαθεματικών και διαπολιτισμικής φύσεως δραστηριοτήτων. Έπειτα, υπάρχει έρευνα θεωρητικών απόψεων και προτάσεων νεότερων μουσικοπαιδαγωγών και εξετάζεται η συμβολή του τραγουδιού στην κατάκτηση μητρικής γλώσσας και την εκμάθηση ξένων γλωσσών. Επιπλέον, διατίθενται δύο συνεντεύξεις, μία από έναν μουσικό και μία από μία δασκάλα, που αναφέρονται στο τραγούδι ως μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Τέλος, τα συμπεράσματα τα οποία προκύπτουν εγείρουν νέα ερωτήματα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρόσφορο έδαφος για μελλοντικούς ερευνητές.

Abstract

Title: Teaching the Greek language with traditional songs

This thesis aims to collect traditional songs so that they can be used in the classroom. Specifically, its purpose is to study the presence and use of music and song in the teaching of the Greek language. The value of music and singing in the Greek language course is discussed. Furthermore, the aims and objectives of language teaching through song are mentioned and ways of utilizing it are suggested. Then follows the collection of traditional songs, Greek and foreign, for their exploitation in the school classroom. Through traditional songs, students' interest is aroused and the best results are provided, enjoyable and creative. As one of the most pleasant ways of learning with positive results is singing and by extension music, which lends itself to a multitude of linguistic, cross-curricular and cross-cultural activities. Then there is a survey of theoretical opinions and proposals of younger music educators and the contribution of singing to mother tongue acquisition and foreign language learning is examined. In addition, two interviews, one of a musician and one of a teacher, are available that refer to singing as part of

the educational process. Finally, the conclusions drawn raise new questions that could be fertile ground for future researchers.

Λέξεις-κλειδιά: μουσική, τραγούδι, διδασκαλία γλώσσας, Δημοτικό Σχολείο, εναλλακτικοί τρόποι διδασκαλίας, σχολική τάξη, μαθητές, γλωσσικές-διαθεματικές-διαπολιτισμικές δραστηριότητες, εκπαιδευτική διαδικασία

Key-words: music, singing, language teaching, Primary School, alternative teaching methods, school classroom, students, language-interdisciplinary-intercultural activities, educational process

1. Θεωρητική Θεμελίωση

1.1 Γλώσσα

Είναι εξαιρετικά δύσκολο να δοθεί ένας πλήρης ορισμός για την έννοια της γλώσσας, ακόμα και από τους ίδιους τους γλωσσολόγους, καθώς πρόκειται για ένα σύνθετο και πολύπλοκο σύστημα που δεν μπορεί κανείς εύκολα να το οριοθετήσει. Παρόλα αυτά ένας πλήρης και σαφής ορισμός δόθηκε από τον Bussman, ο οποίος ερμηνεύει την έννοια της γλώσσας ως ένα «φωνητικό-ακουστικό σύστημα συμβατικών σημείων για τη διατύπωση και συναλλαγή απόψεων, γνώσεων και πληροφοριών, καθώς και τη μετάδοσή τους από γενιά σε γενιά, το οποίο βασίζεται σε νοητικές διαδικασίες και καθορίζεται από το εκάστοτε κοινωνικό σύστημα» (Bolinger 1975, σσ. 29-30, στο Παρούτσας, χ.χ.). Βέβαια, πρώτος ο Saussure, το 1916, θεώρησε τη γλώσσα ως ένα σύστημα επικοινωνίας και την όρισε ως σύστημα σημείων που εκφράζουν ιδέες, κάνοντας μια τριμερή διάκριση της γλώσσας με τις έννοιες: ομιλία (langage), γλώσσα (langue) και λόγος (parole).

Η ομιλία (langage) είναι ο ανθρώπινος λόγος, δηλαδή δεν είναι η γλώσσα, ούτε απλώς λόγος, ούτε ομιλία. Είναι η γενική ικανότητα του ανθρώπου να συνομιλεί με τον συνάνθρωπό του. Η γλώσσα (langue) είναι το αφηρημένο σύστημα σημείων και κανόνων που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος. Ο λόγος (parole) είναι η πραγμάτωση της γλώσσας (langue), δηλαδή η πρακτική εφαρμογή της, η ομιλία (Πόρποδας 1993, ό.π.).

Ο Brown πιστεύει ότι η γλώσσα διακρίνεται από τρεις ιδιότητες:

α) Σημασιολογικό μέρος: Όλες οι λέξεις πρέπει να σημαίνουν τα ίδια πράγματα για όλους όσοι μιλούν μια συγκεκριμένη γλώσσα.

β) Η μετάθεση: Η γλώσσα ενός λαού, πρέπει να καθιστά δυνατή την επικοινωνία για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Το σύστημα, δηλαδή, των πληροφοριών της πρέπει να έχει ισχύ και για τις τρεις αυτές χρονικές περιόδους.

γ) Η παραγωγικότητα: Σε κάθε γλώσσα, με τον συνδυασμό ενός περιορισμένου αριθμού ήχων και σημάτων, μπορούν να δημιουργηθούν απεριόριστα μηνύματα (Hartland 1994, ό.π.). Ως κώδικα επικοινωνίας αντιλαμβάνεται τη γλώσσα και ο Bernstein υποστηρίζοντας μάλιστα, πως «αποτελεί μέρος της κουλτούρας των κοινωνικών ομάδων» (στο Δραγώνα, Σκούρτου & Φραγκουδάκη 2001, σ. 142), ενώ ο Lewis την ορίζει ως «το βασικό συστατικό του τρόπου με τον οποίο αναγνωρίζουμε και εκφράζουμε τον εαυτό μας. Χωρίς γλώσσα δεν θα υπήρχε ούτε ολοκληρωμένη σκέψη αλλά ούτε και αξιολογή ανάπτυξη της κοινωνίας» (Lewis 1993, σ. 51). Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας δεχόμαστε ότι η γλώσσα αποτελεί ένα εργαλείο

για τη διαπροσωπική επικοινωνία που συμβαίνει μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο ορίζεται από τις περιστάσεις της επικοινωνίας, το θέμα που διαπραγματεύεται αυτή, τους ρόλους των συνομιλητών κ.λπ. Στο επίπεδο της γλωσσικής διδασκαλίας και της εκμάθησης μιας γλώσσας οφείλουμε να ενώσουμε τους δύο πόλους που αυτή εμπεριέχει: τη δομή και τη χρήση. Γλωσσική δομή και γλωσσική χρήση είναι το δίπτυχο πάνω στο οποίο αρθρώνεται η γλωσσική διδασκαλία.

1.2 Μητρική γλώσσα/Πρώτη γλώσσα

Ως μητρική γλώσσα χαρακτηρίζουμε τη γλώσσα την οποία κατακτά ο άνθρωπος φυσικά, από τη γέννησή του, χωρίς να χρειάζεται συστηματική διδασκαλία και μάλιστα σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα, το οποίο εκτείνεται χρονικά περίπου μέχρι τα πέντε χρόνια της ζωής του. Επίσης, η διαδικασία κατάκτησης της μητρικής γλώσσας είναι καθολική και όμοια για όλους τους ανθρώπους, όλων των φυλών, σε όλο τον κόσμο, για όλες τις γλώσσες (Crain 1991, στο Βαρλοκώστα & Τριανταφυλλίδου, 2003). Μάλιστα όσοι μαθαίνουν την ίδια γλώσσα περνούν από τα ίδια στάδια κατάκτησης και με την ίδια ακολουθία (Brown 1973, Crain & Lillo-Martin 1999, ό.π.). Πρώτος, εξάλλου, ο Noam Chomsky (Chomsky 1957, 1959, 1965, 1975, 1981, 1986, ό.π.) κατέληξε στο συμπέρασμα, πως το παιδί γεννιέται κατέχοντας έναν έμφυτο Μηχανισμό Γλωσσικής Κατάκτησης (Language Acquisition Device), που το καθιστά ικανό να κατακτήσει τη γραμματική της μητρικής του γλώσσας σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Οι αρχές δε που διέπουν το συγκεκριμένο μηχανισμό είναι καθολικές και αποτελούν τη λεγόμενη Καθολική Γραμματική (Universal Grammar) η οποία υποστηρίζει επίσης, πως υπάρχουν ορισμένες ιδιότητες που μοιράζονται όλες οι φυσικές γλώσσες, αλλά και ένα σύνολο αυστηρά καθορισμένων εναλλακτικών δυνατοτήτων με τη μορφή παραμέτρων (parameters), που καθορίζουν τα χαρακτηριστικά μιας γλώσσας και ταυτόχρονα εξηγούν τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των γλωσσών. Θα πρέπει να επισημάνουμε, πως ο μηχανισμός αυτός αφορά μόνο στην κατάκτηση της γραμματικής και όχι στα επιμέρους επίπεδα της γλώσσας, όπως το πραγματολογικό και το κοινωνιο-γλωσσολογικό και πως η Καθολική Γραμματική δεν υποστηρίζει ότι το παιδί γεννιέται κατέχοντας όλους τους μηχανισμούς όλων των γλωσσών ή και μόνο της μητρικής του γλώσσας, αλλά πως διαθέτει έναν έμφυτο γενετικά μηχανισμό που του επιτρέπει να κατακτήσει τη μητρική του γλώσσα σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα, κάτι που δεν ισχύει για την κατάκτηση άλλων γνωστικών αντικειμένων όπως τα μαθηματικά, όπου χρειάζεται συστηματική διδασκαλία (Crain 1991, ό.π.). Τα ερευνητικά δεδομένα σχετικά με την ύπαρξη του έμφυτου μηχανισμού εκμάθησης της μητρικής γλώσσας οδήγησαν πολλούς ερευνητές στη σκέψη πως αυτός ο μηχανισμός θα μπορούσε να λειτουργήσει και στην κατάκτηση μιας δεύτερης γλώσσας. Υπάρχουν, ωστόσο, σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις δυο διαδικασίες, καθώς υπεισέρχονται διάφοροι παράγοντες,

εσωτερικοί και εξωτερικοί ως προς τον ομιλητή οι οποίοι είναι καθοριστικοί στην εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας και καθορίζουν την πορεία και την τελική έκβασή της.

1.3 Δεύτερη Γλώσσα-Ξένη γλώσσα

Δεδομένου ότι οι όροι δεύτερη γλώσσα (second language) και ξένη γλώσσα (foreign language) (Ellis 1994, στο Βαρλοκώστα & Τριανταφυλλίδου, 2003) συχνά ταυτίζονται, θα ήταν χρήσιμο εξ αρχής να τους αποσαφηνίσουμε. Έτσι, με τον όρο δεύτερη γλώσσα εννοούμε την κατάκτηση ενός δεύτερου κώδικα επικοινωνίας, τον οποίο έχει κατακτήσει ένα άτομο πέρα από τη μητρική του γλώσσα με τρόπο φυσικό κυρίως, μέσω της επαφής με τους φυσικούς ομιλητές αυτής της γλώσσας, χωρίς απαραίτητα να έχει υπάρξει συστηματική διδασκαλία σε οργανωμένη τάξη. Πρόκειται για ένα μέσο επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη μιας κοινότητας που έχουν διαφορετικές μητρικές γλώσσες και χρησιμοποιούν αυτήν για να συνεννοηθούν μεταξύ τους. Η κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας μπορεί να γίνει ταυτόχρονα με την κατάκτηση της μητρικής ή και μεταγενέστερα. Στην περίπτωση τώρα της ξένης γλώσσας η ειδοποιός διαφορά βρίσκεται στο γεγονός ότι η εκμάθηση της ξένης γλώσσας γίνεται εκτός φυσικών χώρων χρήσης, απαιτεί δηλαδή οργανωμένη αίθουσα διδασκαλίας σε επίπεδο φροντιστηριακών μαθημάτων και δεν παίζει σημαντικό ρόλο στην κοινότητα. Η ξένη γλώσσα δεν χρησιμοποιείται στην καθημερινότητα, σε αντίθεση με τη δεύτερη γλώσσα. Τελικά όσοι μαθαίνουν μια δεύτερη γλώσσα οδηγούνται σε μια κατάσταση διγλωσσίας, ενώ όσοι μαθαίνουν μια ξένη γλώσσα το κάνουν με σκοπό να οδηγηθούν σε αυτήν. Επομένως, καταλήγουμε ότι «η διάκριση μεταξύ δεύτερης και ξένης γλώσσας είναι κατά κύριο λόγο γεωγραφική. Δεύτερη χαρακτηρίζεται συνήθως μια γλώσσα η οποία κατακτάται σε περιβάλλον όπου χρησιμοποιείται ως κύρια/πρώτη γλώσσα, ενώ ξένη είναι μια γλώσσα που κάποιος κατακτά στο περιβάλλον της μητρικής του» (Μπέλλα 2007, σ. 23).

1.4 Κατάκτηση και εκμάθηση της γλώσσας

Οι άνθρωποι κατακτούν τη μητρική τους γλώσσα τελείως φυσικά, χωρίς να καταβάλλουν κάποια ιδιαίτερη προσπάθεια ή να τη διδαχθούν συστηματικά, ενώ για να μάθουν τη δεύτερη γλώσσα απαιτείται αρκετή προσπάθεια και κάποιες φορές συστηματική διδασκαλία. Πόσο μάλλον στην περίπτωση της ξένης γλώσσας, όπου απαιτείται και έντονη προσπάθεια και συστηματική διδασκαλία. Επομένως, δεχόμαστε με τον όρο κατάκτηση (acquisition) τις περιπτώσεις όσων μαθαίνουν μια γλώσσα (μητρική ή μη μητρική) με φυσική έκθεση σε αυτή τη γλώσσα, ενώ με τον όρο εκμάθηση (learning) τη μάθηση μιας γλώσσας μέσω διδασκαλίας.

1.5 Σύγκριση ανάμεσα στην κατάκτηση της μητρικής και την εκμάθηση της ξένης γλώσσας

Υπάρχει μεγάλος αριθμός ερευνών που συγκρίνουν τον τρόπο που κατακτά κάποιος τη μητρική του γλώσσα με τον τρόπο που μαθαίνει μια δεύτερη γλώσσα (Bley-Vroman 1988, 1989, Dulay&Burt 1974, ErvinTripp 1974, McLaughlin 1978, 1984, Ellis 1994, στο Βαρλοκώστα & Τριανταφυλλίδου, 2003). Οι μελέτες αυτές έδειξαν ομοιότητες αλλά και διαφορές στην πορεία αυτών των διαδικασιών. Κάποιες από τις ομοιότητες είναι πως παρατηρείται μια «περίοδος σιωπής» (silent period), κατά την οποία το άτομο ακούει μόνο χωρίς να μιλάει. Όπως γίνεται με τα βρέφη, έτσι και με τα παιδιά ή και τους ενήλικες. Επίσης, παρατηρείται απομνημόνευση συγκεκριμένων φράσεων (formulaic speech) και οι πρώτες προτάσεις που παράγουν οι άνθρωποι έχουν ελλιπείς δομές. Παρόλα αυτά «η περίοδος σιωπής» στους ομιλητές που μαθαίνουν μια δεύτερη γλώσσα μπορεί και να μην υπάρχει, αλλά από τις πρώτες μέρες ακόμα κάποιοι από αυτούς να επιχειρούν να επικοινωνήσουν χρησιμοποιώντας απλές λέξεις ή και σύντομες ελλειπτικές προτάσεις. Ακόμα, η απομνημόνευση φράσεων είναι συνηθισμένη στους ομιλητές μιας δεύτερης γλώσσας, ενώ στους φυσικούς ομιλητές όχι απαραίτητη και έχουν παρατηρηθεί σημαντικές διαφορές στη σειρά κατάκτησης των γραμματικών και συντακτικών δομών της γλώσσας (Ellis 1994, ό.π.). Μια από τις κυριότερες διαφορές είναι η παρουσία και μεταφορά της μητρικής γλώσσας (Odlin 1989, Selinker, Swain&Dumas 1975, Zobl 1984, ό.π.). Κατέχοντας ήδη τη μητρική του γλώσσα, ο ομιλητής υποσυνείδητα μεταφέρει στοιχεία αυτής στη δεύτερη γλώσσα. Τα στοιχεία που μεταφέρονται από τη μια γλώσσα στην άλλη μπορεί να είναι στοιχεία γραμματικής, λεξιλογίου, γραμματικών φαινομένων, αλλά και λεκτικές πράξεις (speech acts), στοιχεία ευγένειας (politeness features), εκφράσεις συναισθηματικής φόρτισης (expressions of emotion) (Scarcella&Oxford 1992, ό.π) κ.ά.. Ο βαθμός επιτυχίας και διαφοροποίησης είναι άλλη μια διαφορά που μας δείχνει πως όσοι μαθαίνουν μια δεύτερη γλώσσα δεν φτάνουν στον ίδιο βαθμό επάρκειας με τους φυσικούς ομιλητές. Επίσης, ο βαθμός επιτυχίας στην κατάκτηση της δεύτερης γλώσσας διαφέρει ανάμεσα στους ομιλητές –κυρίως τους ενήλικες– κάτι που δεν συμβαίνει με τους φυσικούς ομιλητές (Bley-Vroman 1988, 1989, ό.π.) και εξαρτάται από παράγοντες γνωστικούς, ψυχολογικούς, κοινωνικούς και από την ηλικία του ομιλητή. Η στασιμότητα/παγιοποίηση (fossilization) (Selinker 1972, ό.π.), δηλαδή το γεγονός πως πολλοί ομιλητές που μαθαίνουν μια δεύτερη γλώσσα από ένα σημείο και μετά παραμένουν στάσιμοι, χωρίς να σημειώνουν καμία πρόοδο (φωνολογικό επίπεδο στους ενήλικες, λεξιλόγιο, συντακτικό με τη μορφή λαθών) είναι άλλη μια διαφορά. Τέλος, υπάρχουν πάντα διάφοροι παράγοντες επίδρασης στο τελικό αποτέλεσμα, όπως η προσωπικότητα του ομιλητή, οι απόψεις που μπορεί να έχει για τη γλώσσα που καλείται να μάθει και την κουλτούρα που την περιβάλλει, τα κίνητρό του, η κουλτούρα του, η ευκολία με την οποία μπορεί να μάθει μια γλώσσα (Μπέλλα 2011) κ.ά., παράγοντες που εν αντιθέσει δεν επιδρούν στην κατάκτηση της μητρικής γλώσσας (Bley-Vroman 1988, 1989, στο Βαρλοκώστα & Τριανταφυλλίδου 2003).

1.6 Μουσική

Η μουσική θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής από καταβολής κόσμου. Μάλιστα, «η αγάπη μας για τη μουσική έχει βαθιές ρίζες: ο άνθρωπος συνθέτει μουσική από τις αρχές ακόμη του πολιτισμού» (Weinberger 2004). Για το λόγο αυτό, η μουσική αποτελεί αναπόσπαστο μέρος κάθε πολιτισμού και παρουσιάζεται με πολλές μορφές, για να εξυπηρετήσει διαφορετικές πλευρές της καθημερινότητας. Η μουσική έχει τη δύναμη να επιδρά στον τρόπο που οι άνθρωποι αισθάνονται, σκέφτονται και λειτουργούν, καθώς είναι από τα λίγα είδη, μη λεκτικής επικοινωνίας, που μπορεί να μεταδώσει ιδέες και να προκαλέσει βαθιά συναισθήματα. Οι άνθρωποι, λοιπόν, μέσω αυτής εκφράζουν τις σκέψεις τους και τα συναισθήματά τους για τον εσωτερικό τους κόσμο, αλλά και για τον κοινωνικό τους περίγυρο (Mashayekh & Hashemi 2011). Ορισμένα μουσικά ερεθίσματα, μάλιστα, φαίνεται πως είναι αναγνωρισμένα σε όλους τους πολιτισμούς, όπως όταν μιλούν «μουσικά» οι μητέρες στα μωρά τους, χρησιμοποιούν διακουμπάνσεις στο ύψος της φωνής και μελωδικές φράσεις και αυτό συμβαίνει σε όλους τους λαούς ανεξαρτήτως φυλής και από την αρχή του κόσμου (Weinberger 2004).

Η μουσική ορίζεται ως «η οργάνωση του ήχου σε μορφές, στις οποίες ο άνθρωπος αναγνωρίζει ή αποδίδει μια ιδιαίτερη αξία ή σημασία, μερικώς ή εξ ολοκλήρου ανεξάρτητη από την αξία ή τη σημασία των συνθετικών τους ήχων («μουσικές μορφές»)). Μουσικός είναι ο ήχος που χρησιμοποιείται σε μουσικές μορφές. Κατά κύριο λόγο, η μουσική αξία έχει συνδεθεί με το ευχάριστο άκουσμα, τη μελωδία, την αρμονία, το ρυθμό κλπ. και ο μουσικός ήχος με ορισμένες κατηγορίες τεχνητών ήχων, που παράγονται από τα μουσικά όργανα ή από την ανθρώπινη φωνή. Κανένα όμως από τα παραπάνω χαρακτηριστικά δεν αποτελεί καθολικό γνώρισμα της μουσικής» (Μπαμπινιώτης 2005). Υπάρχουν, επομένως, πολλοί ορισμοί που θα μπορούσαν να δοθούν και έχουν δοθεί για τη μουσική και ο καθένας εμπεριέχει ένα μέρος αυτής και της επίδρασής της στον άνθρωπο. Η λέξη μουσική προέρχεται ετυμολογικά από τις Μούσες. Οι Μούσες ήταν θεότητες, κόρες του Δία και της Μνημοσύνης, οι οποίες προστάτευαν τις τέχνες και την επιστήμη. Στην αρχαιότητα η μουσική διέφερε σημασιολογικά από τη σημερινή έννοια του όρου και περιλάμβανε το σύνολο των τεχνών που ήταν υπό την προστασία των Μουσών. Στο βιβλίο «Πλάτων: Κρατύλος», μάλιστα, η ετυμολογία της λέξης μουσική αποδίδεται στο ρήμα «μῶσθαι» που σημαίνει επιθυμώ κάτι σφοδρά ή άπληστα. Με τον όρο μουσική οι αρχαίοι Έλληνες εννοούσαν την Ποίηση, το Μέλος και τον Χορό ως αδιαίρετο σύνολο τεχνών, που καλλιεργήθηκε ιδιαίτερα στο θέατρο, ενώ τη θεωρία της μουσικής την εξέφραζε ο κλάδος της Αρμονικής.

1.7 Μουσική και φιλοσοφία

Η έννοια της μουσικής απασχόλησε μέσα στο χρόνο μεγάλους φιλοσόφους και ανθρώπους των γραμμάτων. Στον Πλάτωνα, εκτός των άλλων, το «μουσικὴν ποίει

καὶ ἐργάζου» αποτελεί εντολή του θεού, ενώ η φιλοσοφία είναι η μεγαλύτερη μουσική. Στην Πολιτεία μάλιστα αναφέρει πως η μουσική είναι για το πνεύμα ό,τι η γυμναστική για το σώμα και πως η διάπλαση των νέων πρέπει να βασίζεται στην ισόρροπη ανάπτυξη των δύο. Κατά τον Πλάτωνα, η μουσική είναι έννοια ευρύτερη της φιλοσοφίας και η φιλοσοφία περιλαμβάνει τη μουσική (μετ. σχολ. Παπανούτσος, Τατάκης). Ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά αναφέρει πως η μουσική μπορεί να επιτελέσει τρεις σκοπούς: «ἡ παιδιάν», δηλαδή το παιχνίδι, αποσκοπεί στην ξεκούραση από την εργασία, «ἡ παιδείαν», δηλαδή η εκπαίδευση, στην προαγωγή του ήθους και «ἡ διαγωγὴν», που είναι η ορθή διαχείριση του ελεύθερου χρόνου και η εξέλιξη της διάνοιας (φρόνησις). Ακόμη, ο Αριστοτέλης πίστευε πως η μουσική συντελεί στη κάθαρση. Κατά τον Shelling η μουσική ανάγεται στην άμεση φανέρωση του Απόλυτου, της πρώτης εκείνης αρχής στην οποία όλα συγκλίνουν και όλα ταυτίζονται. Υποστηρίζει μάλιστα, πως «στο ρυθμό και την αρμονία, η μουσική απεικονίζει τη μορφή των κινήσεων των κοσμικών σωμάτων, την καθαρή μορφή ως τέτοια, απελευθερωμένη από το αντικείμενο ή την ύλη. Στο βαθμό αυτό, η μουσική είναι το είδος τέχνης, στο οποίο αφαιρείται στο ύψιστο σημείο ησωματικότητα απεικονίζοντας την καθαρή κίνηση, η οποία είναι διαχωρισμένη από το αντικείμενο και μεταφέρεται με αόρατα, σχεδόν πνευματικά φτερά» (Shelling 1989, σ.116). Στον Schopenhauer πάλι, η μουσική μιλά τη δική της γλώσσα, τη γλώσσα των συναισθημάτων και η μελωδία είναι ο άμεσος φορέας των νοημάτων τους. Ισχυρίστηκε μάλιστα πως «η επινόηση της μελωδίας, η αποκάλυψη σε αυτή όλων των βαθύτερων μυστικών της ανθρώπινης βούλησης και συναισθήματος, είναι το έργο της ιδιοφυίας, της οποίας η επίδραση είναι περισσότερο εμφανής εδώ από οπουδήποτε αλλού, απέχει πολύ από κάθε προβληματισμό και συνειδητή πρόθεση και θα μπορούσε να ονομάζεται έμπνευση», αλλά και πιο κάτω λέει πως «το ανείπωτο βάθος της μουσικής, δυνάμει της οποίας περνάει από μπροστά μας ένας παράδεισος τόσο οικείος και συνάμα τόσο απόμακρος και που είναι τόσο εύκολο να κατανοηθεί και, ωστόσο, τόσο ανεξήγητο, οφείλεται στο ότι αναπαράγει όλα τα συναισθήματα του ενδότατου είναι μας, αλλά ολότελα χωρίς την πραγματικότητά του και μακριά από τον πόνο του...» (Schopenhauer 1967, σσ. 260 - 264). Για τον Nietzsche, από την άλλη, η μουσική ταυτίζεται με την ύψιστη ηθική. Στο Λυκόφως των Ειδώλων αναφέρει πως η ζωή θα ήταν ένα λάθος χωρίς την ύπαρξη της μουσικής. Ο Νίτσε έφτασε στο σημείο να προχωρήσει τη σκέψη για τη μουσική ακόμα πιο πέρα λέγοντας πως «με τους ήχους, ο άνθρωπος εκφράζει τις βαθύτερες σκέψεις της φύσης. Εδώ γίνεται άμεσα αντιληπτό όχι μόνο το Πνεύμα του είδους αλλά και το Πνεύμα της Υπάρξεως το ίδιο...» (Nietzsche, μετ. Ανδρουλιδάκης 1962). Εν κατακλείδι, από την ίδια τη φιλοσοφία αντιλαμβανόμαστε πως η μουσική είναι πανανθρώπινη, ίσως και πέρα από τον άνθρωπο και μέσα στην πολυπλοκότητα και την απλότητά της, ταυτόχρονα, απελευθερώνει τον άνθρωπο, τον εξυψώνει και τον οδηγεί στην απόλυτη επαφή με το σύμπαν, με τον εαυτό του και επομένως με την κατανόηση της αλήθειας του.

1.8 Επίδραση της μουσικής στην εκμάθηση της γλώσσας./Συμβολή της μουσικής στην κατάκτηση της γλώσσας και της σωστής άρθρωσης.

Η μουσική εμπειρία του ανθρώπου μέσα από το ρυθμό υπάρχει από την αρχή της συγκρότησης της συνείδησης του και για πολλούς ερευνητές ακόμα και πριν κατά την προγεννητική περίοδο (Mehler et al. 1988, Lecanuet 1996, Shelter 1985), όταν η φωνή της μητέρας είναι το σημαντικότερο ηχητικό ερέθισμα που δέχεται το έμβρυο, ήδη από τη 16η εβδομάδα της κύησης, και της οποίας τη φωνή μπορεί να διακρίνει ανάμεσα σε άλλες (Querleu & Renard 1981, Righetti 1996). Το νεογνό είναι σε θέση: να αντιλαμβάνεται μουσικούς ήχους και μελωδίες, να διακρίνει φωνές, να ξεχωρίζει λέξεις, αλλά και να δείχνει προτίμηση σε αφηγηματικά κείμενα που διάβαζε η μητέρα του το διάστημα της εγκυμοσύνης. Αυτή η προ-λεκτική συνομιλία μεταξύ μητέρας και βρέφους είναι καθοριστική για τη μετέπειτα κατάκτηση γλώσσας και μουσικής. Το βρέφος από την ηλικία περίπου των δύο μηνών συμμετέχει σε ρυθμικές διαδικασίες που χαρακτηρίζουν την «επικοινωνιακή μουσικότητα» ή «μουσικότητα της συμπεριφοράς» και είναι η βιολογικά προσδιορισμένη ικανότητα του ανθρώπου να επικοινωνεί και να αλληλεπιδρά με άλλα άτομα (Malloch 1999, Trevarthen 1999, στο Ρεράκη 2011, σ. 177). Έτσι, φαίνεται πως «τα βρέφη και οι μητέρες τους οδηγούνται σε μια αμοιβαία ρύθμιση των συναισθημάτων τους διαμέσου πολύπλοκων ρυθμικών οδών, ανταλλάσσοντας πολυτροπικά σήματα και εκφραστικές κινητικές και φωνητικές μιμήσεις (Trevarthen 2003, σ. 314, στο Ρεράκη 2011, σ. 178). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αυτό που έχει σημασία είναι «όχι τι λέει η μητέρα, αλλά το πώς το λέει» δηλαδή, κυρίως, η μουσικότητα των ήχων και όχι οι λέξεις αυτές καθ' αυτές (Stern 1977, σ. 15). Η γλώσσα και η μουσική είναι και τα δύο επικοινωνιακά συστήματα και μέσω αυτών κατασκευάζονται αφηγήσεις με αρχή, μέση και τέλος. Με την αφήγηση, δημιουργείται στον ακροατή ένταση, κορύφωση και λύση της έντασης κυρίως μέσω των προσωδιακών χαρακτηριστικών της φωνής του αφηγητή: «Το να αφηγείσαι μια ιστορία σημαίνει πρώτα απ' όλα να δίνεις ρυθμό στη φωνή σου, να επιταχύνεις ή να επιβραδύνεις τη ροή, να πυκνώνεις ή να αραιώνεις τους ήχους και τα λόγια» (Imberty 2007, σ. 20, στο Ρεράκη 2011, σ. 177). Σε μια μουσική σύνθεση πάλι, που είναι η εξέλιξη μιας πλοκής μέσα στο χρόνο, «θεωρούμε τη μουσική ως την τέχνη της δημιουργίας ιστοριών χωρίς λόγια, των διηγήσεων χωρίς λέξεις (Imberty 2004, σ. 238) με αποτέλεσμα κάποιοι μελετητές να μιλούν για μουσική αφηγηματικότητα (Imberty 2005, Ziv 1999, στο Ρεράκη 2011, σ. 179).

1.9 Η σχέση γλώσσας και μουσικής

Η γλώσσα και η μουσική είναι άμεσα συνδεδεμένες μεταξύ τους και αυτό τονίζεται από την παράλληλη ανάπτυξη των δύο συστημάτων κατά τα πρώτα αναπτυξιακά στάδια, όπως είδαμε και παραπάνω. Οι πρώιμοι φωνητικοί σχηματισμοί ενός παιδιού εμπεριέχουν τόσο γλωσσικά όσο και μουσικά χαρακτηριστικά με

αποτέλεσμα να είναι δύσκολος ο προσδιορισμός ενός αμιγώς προ-μουσικού ή προ-γλωσσικού φωνητικού σχηματισμού (Μακροπούλου & Βαρελάς 2005, σ. 21). Και η γλώσσα και η μουσική είναι τέχνες του χρόνου και του ήχου (Shehan Campbell & Scott-Kassner 1995). Οι λέξεις διαθέτουν πολλά μουσικά στοιχεία, όπως ο ρυθμός, το τονικό ύψος και ο τονισμός. Τα φυσικά χαρακτηριστικά του ήχου είναι κοινά στη γλώσσα και στη μουσική. Επίσης και στα δυο συστήματα «είναι δυνατή η παραγωγή ενός απεριόριστου αριθμού προτάσεων με τη χρήση ενός περιορισμένου αριθμού δομικών στοιχείων (φωνήματα και λέξεις για τη γλώσσα, φθόγγοι για τη μουσική)» (Μακροπούλου & Βαρελάς 2005, σ. 18). Συχνά ακούμε τους όρους «μουσικό ιδίωμα» και «γλωσσικός επιτονισμός» που δηλώνουν τις ομοιότητες που υπάρχουν ανάμεσά τους. Η άμεση σύνδεση τους φαίνεται από τα μελοποιημένα κείμενα. Επιπλέον, η γλώσσα και η μουσική αποτελούν δύο επικοινωνιακά συστήματα που «αναπτύσσονται παράλληλα, ακολουθούν όμοιες προϋποθέσεις και αναγκαιότητες, προσαρμόζονται και αλληλοσυμπληρώνονται» (Γεωργιάδης 2001, σ.115) και με τα οποία ο άνθρωπος εκφράζει τη γνώμη του, ανταλλάσσει απόψεις και μεταδίδει πληροφορίες (Mithen 2005).

1.10 Ο ρόλος της διδασκαλίας της μουσικής στο σχολείο

Στην εισαγωγή του αναλυτικού προγράμματος για τη διδασκαλία του μαθήματος της μουσικής από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο της Κύπρου, αναφέρεται πως η μουσική «συνεισφέρει με ένα ιδιαίτερο τρόπο τόσο στη γνωστική όσο και στη συναισθηματική, πνευματική, ηθική, κοινωνική, πολιτισμική και ψυχοκινητική ανάπτυξη του μαθητή, προάγοντας παράλληλα τα εκπαιδευτικά ιδεώδη και τις αξίες της πολιτότητας και της ανάπτυξης κομβικών προσόντων» καθώς θεωρεί πως η μουσική συμβάλλει «στην προαγωγή της δημιουργικότητας και της φαντασίας του μαθητή, προσφέροντας του δυνατότητες για αυτό-έκφραση και προβληματισμό», αλλά και δημιουργώντας «ευκαιρίες για ανάπτυξη δεξιοτήτων για καινοτομίες». Ταυτόχρονα, το μάθημα της μουσικής συντελεί στην «ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της ικανότητάς του για λύση προβλήματος, στην όξυνση της μνήμης, στην ανάπτυξη των μαθησιακών δεξιοτήτων του και στην απόκτηση μεταγνωστικών δεξιοτήτων». Επίσης, «αναπτύσσει την αισθητική κρίση και ευαισθησία του μαθητή». Η μουσική παιδεία εξελίσσει το μαθητή σε έναν «υπεύθυνο, ενεργό και δημοκρατικό πολίτη», «που έχει συνείδηση της ατομικής μουσικής ταυτότητάς του μέσα στο τοπικό αλλά και παγκόσμιο μουσικό γίγνεσθαι», «που αντιλαμβάνεται ότι η δημιουργία της μουσικής συνδέεται με την έννοια του χρόνου και του κοινωνικού πλαισίου», που «σέβεται τους άλλους μουσικούς πολιτισμούς και δημιουργεί, συμμετέχει, επικοινωνεί μέσα από τη μουσική» και που «κατανοεί τις λειτουργίες που επιτελεί η μουσική στην καθημερινή ζωή καθώς και τις ηθικές προεκτάσεις που έχουν κάποιες από αυτές» (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου 2010, σελ. 4). Επομένως, μέσω της μουσικής διαμορφώνεται ένας πολίτης που αποκτά μια

ολιστική παιδεία και είναι ικανός και ωφέλιμος στις προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει, τόσο στη χώρα του όσο και στην εποχή του.

1.11 Τραγούδι

Η λέξη τραγούδι με τη σημασία του άσματος προέρχεται από την αρχαία λέξη τραγωδία και ανάγεται στον πρώτο αιώνα μ.Χ. κατά τον Κυριακίδη (1978) η σημασία αυτή σώζεται μέχρι σήμερα στην ποντιακή διάλεκτο. Στο αρχαίο δράμα «πᾶς τραγωδοποιὸς ἔστι καὶ μελοποιός», η μουσική δηλαδή, εμπεριέχεται μέσα στον λόγο, αλλά συνδέεται και με το χορό καθώς: ο παλαιός ποιητής είναι πάντοτε και μελοποιός, ο δε θεατρικός συγγραφέας, ακόμη περισσότερο, υποκριτής και χορευτής, πλην των άλλων. Αυτή είναι η παράδοσις η ελληνική που μόνον ο λαός τη διατηρεί ακόμη στα μουσικά και ποιητικά δημιουργήματά του, στο τραγούδι και στο χορό του... Ο Σοφοκλής, αυτός έγραφε τα έργα του και τη μουσική του, αυτός υπεκρίνετο στο θέατρο και αυτός έσυρε του δράματος το χορό (Καράς 1973). Τα τραγούδια επίσης, είναι φορείς πολιτισμού που φανερώνουν κοινωνικές αξίες, μεταφέρουν θρύλους, μύθους και ιστορία με αποτέλεσμα να αποτελούν, ένα από τα σημαντικότερα υλικά που διαθέτουμε για την ανάλυση της ανθρώπινης συμπεριφοράς (McLeod 1965). Τα τραγούδια κάθε λαού αποτελούν έκφραση της παράδοσης και των ιστορικών στιγμών του. Εξάλλου, «πάντα το τραγούδι στις πρωταρχικές μορφές του είναι το σύμβολο της σχέσης του ατόμου με την ομάδα. Και αυτή είναι η έννοια της εγγενούς λαϊκότητάς του. Θα τολμούσαμε μάλιστα να κάνουμε την υπόθεση πως ό,τι αποκαλούμε σήμερα γλωσσικές κοινότητες δεν ήταν αρχικά παρά κοινότητες τραγουδιού» (Τερζάκης 1984). Μέσα από το τραγούδι η γλώσσα ξεπερνά τη μονοσημία ανάμεσα στο «σημαίνον» και το «σημαινόμενο», αποκτά νέες διαστάσεις. Όπως τονίζει μάλιστα ο λαογράφος Μ. Μερακλής (2004, σ. 362): «Το τραγούδι δεν μπορούμε κανονικά να το χωρίσουμε στα δυο: σε κείμενο αφενός, σε μουσική αφετέρου. Ο χωρισμός αυτός είναι 'αφύσικος'». Τα κυριότερα είδη –με πολλές υποκατηγορίες– του ελληνικού τραγουδιού είναι: το δημοτικό, το ρεμπέτικο, το λαϊκό, το έντεχνο, το πολιτικό και το ποικιλόμορφο με επιρροές από τη διεθνή μουσική σκηνή.

1.12 Διδακτική αξία του τραγουδιού

Το τραγούδι αποτελεί αναπόσπαστο μέρος κάθε πολιτισμού και αυτό μας δείχνει τη μεγάλη αξία που έχει στην καθημερινή μας ζωή. Υπάρχουν τραγούδια σχεδόν για κάθε σημαντική στιγμή της ζωής του ανθρώπου (νανουρίσματα, παιδικά, ερωτικά, γάμου, μοιρολόγια κ.ά.). Από τη στιγμή, επομένως, που και η γλώσσα είναι μέρος της καθημερινής ζωής, δεν μπορούμε να τα αφήσουμε έξω από τη γλωσσική διδασκαλία (Σκινιώτου 2002). Κατά τον Campagnoli, (1999, σ. 4) «ένα τραγούδι μπορεί να ευαισθητοποιήσει τα μικρά παιδιά για το φυσικό ρυθμό, τον τόνο και τον επιτονισμό της ξένης γλώσσας καθώς και για τη δομή και το λεξιλόγιο, για τα οποία τα παιδιά έχουν την τάση να τα αναπαράγουν ασυνείδητα και σε άλλα γλωσσικά

περιβάλλοντα». Επίσης, τα τραγούδια που χρησιμοποιούμε στη διδασκαλία της γλώσσας μπορεί να είναι για παράδειγμα κατασκευασμένα, να έχουν δημιουργηθεί για συγκεκριμένους λόγους και να εξυπηρετούν συγκεκριμένους γλωσσικούς διδακτικούς στόχους, αλλά μπορεί να είναι και δημοτικά τραγούδια ή μελοποιημένη ποίηση που φέρνουν σε επαφή τον προχωρημένο μαθητή της Γ2/ΞΓ με τον πλούτο της ελληνικής γλώσσας, των διαλέκτων, των ιδιωμάτων και της λόγιας μορφής της με τρόπο φυσικό και αυθόρμητο. Το σίγουρο είναι πως αποτελούν ένα ολοκληρωμένο κείμενο, που έχει νόημα από τα πρώτα ακόμα μαθήματα. Το τραγούδι ακόμα, ως ακρόαση και ως παραγωγή, αρέσει σε όλους τους μαθητές, με αποτέλεσμα να συμμετέχουν ακόμα και οι πιο αδύναμοι στη μαθησιακή διαδικασία (Κοκκίδου & Στάμου 2009). Το τραγούδι ακόμα, ως ακρόαση και ως παραγωγή, αρέσει σε όλους τους μαθητές, με αποτέλεσμα να συμμετέχουν ακόμα και οι πιο αδύναμοι στη μαθησιακή διαδικασία (Κοκκίδου & Στάμου 2009). Από την άλλη «όταν οι λέξεις συνδέονται με ρυθμό και μουσική φαίνεται ότι αποτυπώνονται καλύτερα στη μνήμη, ίσως γιατί αποκτούν μια περισσότερο συγκινησιακή και προσωπική σημασία» (Σκινιώτου 2002), καθώς θυμόμαστε και απομνημονεύουμε ευκολότερα ένα τραγούδι από ένα κείμενο που δεν είναι έμμετρο και ενεργοποιείται η προσοχή. Το βέβαιο είναι, πως το τραγούδι χρησιμοποιείται στη διδασκαλία της γλώσσας, δεύτερης ή ξένης, ως ένα αναπόσπαστο κομμάτι στην εκπαιδευτική διαδικασία άλλοτε περιστασιακά, ώστε η διδασκαλία να γίνει ευχάριστη και δημιουργική και άλλοτε συστηματικά για την εκμάθηση του λεξιλογίου και της γραμματικής, που κατά τους Lalas & Lee (2002) «μοντελοποιούνται σε συμφραζόμενα και αυτοματοποιούνται» (στο Παπαϊωάννου 2011, σ. 213). Τέλος, μέσα από τα τραγούδια φαίνονται ξεκάθαρα οι ιδέες, οι αρχές, ο τρόπος σκέψης των φυσικών ομιλητών της γλώσσας στόχου, αλλά και όλα εκείνα τα στοιχεία πολιτισμού ενός τόπου που είναι απαραίτητα στην εις βάθος εκμάθηση της γλώσσας. Για όλους τους παραπάνω λόγους το τραγούδι είναι ένα ισχυρό παιδαγωγικό εργαλείο, αποτελεί έναν ευχάριστο τρόπο διδασκαλίας που έχει τη δύναμη να συγκινήσει, να διδάξει, να μεταφέρει πληροφορίες, να αφυπνίσει και να δημιουργήσει ένα ευχάριστο κλίμα στην τάξη για να γίνουν όλα αυτά με τρόπο φυσικό και αβίαστο.

1.13 Τραγούδια και διδακτική πράξη – Σκοποί και στόχοι

Η αξιοποίηση του τραγουδιού στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης/ξένης έχει ως στόχο από τη μια να αποτελέσει μια ευχάριστη μουσική ανάπαυλα για τους μαθητές και το δάσκαλό τους και από την άλλη να συμβάλλει:

α) στην εμπέδωση και επέκταση τόσο του λεξιλογίου όσο και των γνώσεων που αφορούν τη μορφο-συντακτική μορφή της Νέας Ελληνικής.

β) την ανάπτυξη και βελτίωση των δεξιοτήτων παραγωγής και πρόσληψης προφορικού και γραπτού λόγου.

γ) στην εξοικείωση των μαθητών με στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού.

Τα κριτήρια επιλογής των τραγουδιών πρέπει να είναι:

α) το επίπεδο γλωσσικής δυσκολίας

β) η ποικιλία στη θεματολογία των τραγουδιών

γ) η καταλληλότητά τους ως προς την ηλικία και τα ενδιαφέροντα των μαθητών, αλλά και ως προς την ποιότητα της μουσικής και του στίχου.

Επιπλέον, τα τραγούδια που θα επιλεγούν πρέπει να είναι και σύγχρονα και παλαιότερα, με ποικίλα μουσικά στυλ, ώστε να έρθουν σε επαφή οι μαθητές με ένα ευρύ φάσμα της ελληνικής μουσικής. Ως προς την επεξεργασία των τραγουδιών, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως μια ευχάριστη αφορμή για βελτίωση της γλωσσικής ικανότητας των μαθητών μέσα από προ-ακουστικές δραστηριότητες αφόρμησης (π.χ. εικόνα σχετική με το κεντρικό θέμα), ακρόασης τραγουδιού (κατανόησης και λεξιλογικές ασκήσεις), παραγωγής γραπτού και προφορικού λόγου (θεματικό άξονα του τραγουδιού, διαπολιτισμική προσέγγιση), γραμματικής (όποτε και αν είναι απαραίτητο) (ΕΚΠΑ 2004). Το τραγούδι, επομένως, είναι απαραίτητο να χρησιμοποιείται και χρησιμοποιείται ευρέως και στη διδασκαλία των ξένων γλωσσών γιατί: «Ο μαθητής μιας ξένης γλώσσας μπορεί να ωφεληθεί πολιτισμικά, αισθητικά και τα τραγούδια στην ξένη γλώσσα είναι ένας φυσικός τρόπος διδασκαλίας. Όχι μόνο αντιπροσωπεύουν την κουλτούρα και τα χαρακτηριστικά μιας χώρας και του λαού της, αλλά μπορούν να βοηθήσουν στη βελτίωση της προφοράς, του τονισμού, της ορθής κλίσης, της σωστής έμφασης καθώς επίσης και στην αποφυγή μιας μονότονης και βαρετής έκφρασης. Έτσι το τραγούδι μπορεί να αποτελέσει σημαντικό ρόλο στη μάθηση της γλώσσας και δεν πρέπει να προσεγγίζεται άστοχα» (Munoz 1969, σ.12).

1.14 Προτάσεις αξιοποίησης του τραγουδιού στη διδακτική πράξη

Υπάρχουν πολλές προτάσεις, που βασίζονται σε εμπειρικές έρευνες, για την αξιοποίηση του τραγουδιού στην αίθουσα διδασκαλίας και αφορούν στην εκμάθηση της γλώσσας, μητρικής και ξένης, τις οποίες συγκέντρωσαν οι Κοκκίδου και Στάμου (2009), κάποιες από τις οποίες είναι οι ακόλουθες:

- Αναζήτηση ενός άλλου τίτλου

- Απόδοση του τραγουδιού με ποικίλους εκφραστικούς τρόπους

- Συζήτηση αναφορικά με τα στοιχεία του τραγουδιού που αφορούν στον πολιτισμό της χώρας όπου η γλώσσα ομιλείται από φυσικούς ομιλητές

- Συζήτηση αναφορικά με το νέο λεξιλόγιο
- Εικονογράφηση του τραγουδιού
- Συζήτηση αναφορικά με μια θεματική του τραγουδιού
- Δραστηριότητες ενεργητικής ακρόασης και δραστηριότητες σύνδεσης δεξιοτήτων κατανόησης και παραγωγής προφορικού λόγου με δεξιότητες κατανόησης και παραγωγής γραπτού λόγου
- Μετατροπή του ποιητικού λόγου σε αφηγηματικό λόγο
- Δημιουργία πολυμεσικού υλικού, εμπνευσμένου από το τραγούδι
- Δημιουργία ενός άλλου τραγουδιού με το ίδιο περιεχόμενο
- Παιχνίδια ρόλων (δραματοποίηση εικόνων του τραγουδιού)
(Murray 2005, Pinkard 2000, Eken 1996, στο Κοκκίδου & Στάμου, 2009).

Ενδεικτικά, στα πρώτα στάδια της διδασκαλίας αρχάριων μαθητών για την εκμάθηση λέξεων δίνονται τραγούδια που περιέχουν τις προς εκμάθηση λέξεις. Ως άσκηση εμπέδωσης δίνονται φωτοτυπίες με τους στίχους του τραγουδιού με κενά, ώστε οι μαθητές με την ακρόαση του τραγουδιού να προχωρούν στη συμπλήρωσή τους και ο εκπαιδευτικός να διαπιστώσει την κατανόηση και να ελέγξει την ορθογραφία. Η συγκεκριμένη άσκηση λέγεται «ακούω –καταλαβαίνω» (Αστεριάδου 2002, στο Φωτοπούλου 2008). Για τη διδασκαλία της γραμματικής, μπορούν να χρησιμοποιηθούν ανάλογες φωτοτυπίες με συμπλήρωση κενών που περιέχουν τους γραμματικούς τύπους που μας ενδιαφέρουν. Παραδείγματος χάρη για τη διδασκαλία του ενεστώτα μπορεί να χρησιμοποιηθεί το τραγούδι «Κι αν σ' αγαπώ, δεν σ' ορίζω» (μουσική: Γ. Σπανός, στίχοι: Γ. Παπαστεφάνου). Για τη γενική, πολύ ωραίο τραγούδι είναι το «Χρυσοπράσινο φύλλο» (μουσική: Μ. Θεοδωράκης, στίχοι: Λ. Μαλένης). Για τα επίθετα το τραγούδι: «Μένω σε κάποια γειτονιά» (μουσική: Λ. Μαρκέας, στίχοι: Θ. Σοφός) (ό.π). Ως προς την κειμενική διδασκαλία: «Όταν διδάσκουμε κάποιο κείμενο, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε και ένα τραγούδι με το ίδιο θέμα, για να βοηθήσει τους μαθητές μας να κατανοήσουν καλύτερα το κείμενο», καθώς το τραγούδι γίνεται αφορμή για ανάλυση, σχολιασμό, εντοπισμό ομοιοτήτων, διαφορών, συζήτηση και προβληματισμό (ό.π). Επιπλέον, μπορούμε να αξιοποιήσουμε την ομοηχία μέσα από τα ελάχιστα ζεύγη που βρίσκουμε στα τραγούδια, τις επαναλήψεις λέξεων, αλλά και διάφορα σχήματα λόγου της ελληνικής γλώσσας, που βρίσκονται άφθονα στο δημοτικό τραγούδι, για να αναδείξουμε στοιχεία της γλώσσας τέτοια που να μας βοηθήσουν να προχωρήσουμε τη διδασκαλία σε ένα ανώτερο επίπεδο, κυρίως για τους προχωρημένους μαθητές αλλά και τους αρχάριους. Εκτός των άλλων, μπορούν να πραγματοποιηθούν και οι ακόλουθες δραστηριότητες, από τους μαθητές, κατά τη

διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος: «να βάλουν τους στίχους ενός τραγουδιού στη σωστή σειρά, να συμπληρώσουν τα κενά στους στίχους απαντώντας σε ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, να αφαιρέσουν τις λέξεις που δεν ανήκουν στο τραγούδι, να εξηγήσουν ή να διαλέξουν τη σωστή σημασία/ εξήγηση/ ερμηνεία λέξεων/φράσεων/ στίχων και τέλος να διορθώσουν λάθη τα οποία σκόπιμα έχουμε κάνει κατά τη δακτυλογράφηση των στίχων» (Σκινιώτη 2002, στο Φωτοπούλου 2008). Τέλος, η χρήση του τραγουδιού στην εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας είναι αποτελεσματική διότι το τραγούδι: συμβάλλει στη δημιουργία ευχάριστης ατμόσφαιρας, εξοικειώνει τους σπουδαστές με το ρυθμό και την προφορά της γλώσσας και προσφέρει πολλές πληροφορίες για την κουλτούρα, το σύγχρονο πολιτισμό αλλά και με την παράδοση των φυσικών ομιλητών της συγκεκριμένης γλώσσας, διευρύνει τις γνώσεις των σπουδαστών αναφορικά με το σύστημα της ξένης γλώσσας (γραμματικά φαινόμενα, συντακτικό κ.ά.), βοηθά τους σπουδαστές στην απομνημόνευση (μακρόχρονη διατήρηση των πληροφοριών και των γνώσεων αναφορικά με την ξένη γλώσσα) και προσφέρει πολλά εναύσματα για γλωσσικά παιχνίδια. (Mora 2000, Huy 1999, Lozanon 1978, στο Κοκκίδου & Στάμου 2009).

2. Παραδοσιακά τραγούδια κατάλληλα για παιδική χορωδία δημοτικού

2.1 Ελληνικά τραγούδια

1. **Εμείς εδώ δεν ήρθαμε...**(συμποτικό Δυτικής Μακεδονίας)
κατάλληλο για μικρές τάξεις

Στίχοι:

Εμείς εδώ δεν ήρθαμε

να φάμε και να πιούμε,

εμείς τη νύφη ήρθαμε,

να βγει να την ειδούμε.

Να 'ρθει σιμά να ρθει κοντά

να μας φιλήσει τα χέρια,

να μάσει τα κέρασματα

να κάνει τα προικιά της.

Στοιχεία τραγουδιού

Τα Μακεδονικά τραγούδια υπάγονται στα μουσικά ιδιώματα της ηπειρωτικής Ελλάδας αλλά χαρακτηρίζονται από μεγάλη ανομοιογένεια, λόγω των διαφόρων επιρροών που δέχτηκαν τόσο από τους γειτονικούς λαούς όσο και από τους πρόσφυγες -τους οποίους δέχτηκε η περιοχή- και της μορφολογίας του χώρου. Σε γενικές γραμμές, οι Μακεδονικοί μουσικοί ρυθμοί και οι Μακεδονικές στιχουργικές θεματολογίες είναι ο απαραίτητος ενδιάμεσος συνδετικός κρίκος μεταξύ της μουσικής παράδοσης της Ηπείρου και Θεσσαλίας (και δευτερευόντως της Στερεάς Ελλάδας και Πελοποννήσου) με τη μουσική παράδοση της Θράκης και της Κωνσταντινούπολης (και δευτερευόντως της βορειοδυτικής Μικράς Ασίας), χωρίς τη μελέτη του οποίου, η ανάλυση και διερεύνηση της εξέλιξης του παραδοσιακού Ελληνικού τραγουδιού στους αιώνες, καθίσταται ιδιαίτερα δυσχερής.

2. «**O ΜΕΝΟΥΣΗΣ**» (Παραδοσιακό Θεσπρωτίας [Ηπειρος])
κατάλληλο για μεγαλύτερες τάξεις

Στίχοι:

Ο Μενούσης, ο Μπερμπίλης

κι ο Ρεσούλ Αγάς,

σε κρασοπουλειό πηγαίαν

για να φαν να πιουν.

Κει που τρώγαν,

κει που πίαν

και που γλένταγαν,

κάπου πιάσαν τη κουβέντα

για τις όμορφες.

Όμορφη γυναίκα που 'χεις

βρε Μενούσ' Αγά!

Πού την είδες, πού την ξέρεις

και τη μολογάς;

Χθες την είδα στο πηγάδι

που `παιρνε νερό
και της `δωσα το μαντήλι
και μου το `πλυνε.
Αν την ξέρεις κι αν την είδες,
πες μου τι φορεί;
Ασημένιο μεσοφόρι
με χρυσό φλουρί.
Κι ο Μενούσης,
μεθυσμένος πάει την έσφαξε.
Το πρωί ξεμεθυσμένος
πάει την έκλαψε.
Σήκω πάπια μ'
σήκω χήνα μ'
σήκω πέρδικα μ'
Σήκω λούσου και χτενίσου
κι έμπα στο χορό.
Να σε δουν τα παλληκάρια
να μαραίνονται.
Να σε δω κι εγώ ο καημένος
και να χαίρομαι.

Στοιχεία τραγουδιού

Εποχή Τουρκοκρατίας. Μια αντροπαρέα γλεντοκοπά στο κρασοπουλιό. Η κουβέντα έρχεται στις όμορφες γυναίκες. «Όμορφη γυναίκα έχεις» λέει ο Μεχμέτ αγάς στον ομοτράπεζο Μενούση. «Πού την είδες;» «Στο πηγάδι να βγάζει νερό, και μου μίλησε». Δύσπιστος ο άλλος ρωτάει: «Κι αν την είδες, πες τι φόραγε;» «Κόκκινο φουστάνι είχε, παρδαλή ποδιά», έρχεται η απάντηση, πειστήριο μιας απιστίας. Πάνω στο μεθύσι και στη ζήλια του, ο Μενούσης πηγαίνει στο σπίτι και σκοτώνει την όμορφη γυναίκα του. Ξεμέθυστος την άλλη μέρα την κλαίει και την καλεί: «Σήκω χήνα, σήκω λυγαριά, να σε ιδούν τα παλικάρια να μαραίνονται, να σε ιδώ κι

εγώ ο καημένος να σε χαίρομαι». Αυτή την ιστορία ζήλιας, δωρική, δυνατή και τραγική, αφηγείται το πασίγνωστο δημοτικό τραγούδι του «Μενούση» που τραγουδιέται και χορεύεται σε όλη την Ελλάδα, από την Ήπειρο ως τη Θράκη, από το Βόρειο Αιγαίο ως το Ιόνιο και από την Πελοπόννησο ως τη Θεσσαλία. Τραγούδι τόσο δημοφιλές, που καταγράφονται διαφορετικές παραλλαγές του ακόμη και από το ίδιο χωριό, ο «Μενούσης» πέρασε στη σχολική μουσική εκπαίδευση, είναι ζωντανός στη λαϊκή παράδοση και επιβιώνει ακόμη. Την ιστορία και την παράδοση του «Μενούση» στον χώρο και στον χρόνο αναζητεί η ιστορικός Ευτυχία Λιάτα στο βιβλίο της «Ο Μενούσης, ιστορία και παράδοση» (Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, 2011, σελ. 185). Πού οφείλεται η δημοτικότητα και η διαχρονικότητα του τραγουδιού, η εξάπλωσή του σε όλη την Ελλάδα και οι πάμπολλες χρήσεις του σε διαφορετικές εκδηλώσεις του κοινωνικού βίου; Τραγουδιέται ως τραγούδι της τάβλας, ως τραγούδι του γάμου ακόμη και ως νανούρισμα. Χορεύεται από άντρες και γυναίκες, σε αργούς και γρήγορους χορούς, ενέπνευσε διασκευές σε συνθέτες μη παραδοσιακής μουσικής (Γιώργος Κατσαρός, Βαγγέλης Παπαθανασίου κ.ά.) και επιχειρήθηκε ακόμη και κινηματογραφική μεταφορά του στη δεκαετία του '60 («Ο Μενούσης», σκηνοθεσία Βασίλης Κονταξής, 1969).

3. **Κίνησε η Γερακίνα** (Σέρρες: τοπικό τραγούδι από την Νιγρίτα)
κατάλληλο για μικρές τάξεις

Στίχοι :

Κίνησε η Γερακίνα για νερό, ωρέ κρύο να φέρει.

Ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ

τα βραχιόλια της βροντούν.

Τα βραχιόλια της βροντούν,

ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ

Κι έπεσε μες στο πηγάδι κι έβγαλε ωρέ φωνή μεγάλη.

Ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ,

τα βραχιόλια της βροντούν.

Τα βραχιόλια της βροντούν,

ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ.

Κι έτρεξε ο κόσμος όλος, κι έτρεξα ωρέ κι εγώ ο καημένος.

Ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ

τα βραχιόλια της βροντούν.

Τα βραχιόλια της βροντούν,

ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ.

Γερακίνα, θα σε βγάλω και γυναίκα, ωρέ γυναίκα, θα σε πάρω.

Ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ

τα βραχιόλια της βροντούν.

Τα βραχιόλια της βροντούν,

ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ.

Κι έριξε χρυσό κορδόνι και την ε, ωρέ την έπιασα απ' τη ζώνη.

Ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ

τα βραχιόλια της βροντούν.

Τα βραχιόλια της βροντούν,

ντρουμ, ντρουμ, ντρουμ,

Στοιχεία τραγουδιού

Σύμφωνα με την ελληνική παράδοση η Γερακίνα (εικάζεται πως ήταν μέλος της οικογένειας Ροκάνη ήταν έφηβη που έζησε κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Κατά τον μύθο, γεννήθηκε στη Νιγρίτα Σερρών το 1854 και ήταν το μοναδικό παιδί μιας φτωχής οικογένειας. Όταν ήταν ακόμη σε μικρή ηλικία σκοτώθηκε ο πατέρας της χτυπημένος από κεραυνό με επακόλουθο να μεγαλώσει με τη μητέρα της, η οποία προσπαθούσε να της παράσχει διάφορα είδη καλλωπισμού και να την αναθρέψει χωρίς στερήσεις. Επιπλέον, η Γερακίνα περιγράφεται ως μια έφηβη αξιοσημείωτης ομορφιάς. Αναφέρεται πως πέθανε από πνιγμό στις 6 Αυγούστου του 1870 πέφτοντας κατά λάθος σε πηγάδι Η ιστορία της Γερακίνας αποτέλεσε την έμπνευση για το παραδοσιακό τραγούδι της Νιγρίτας "Κίνησε η Γερακίνα", το οποίο δημιουργήθηκε λίγα χρόνια μετά τον θρυλούμενο θάνατό της και αργότερα έγινε γνωστό σε πανελλήνιο επίπεδο, με τροποποιημένους στίχους. Ως προσωπικότητα συνδέεται και με τον Σοχό, στον οποίο εικάζεται πως έζησε, ενώ αναφορά στο όνομά της γίνεται και σε τοπικό τραγούδι της περιοχής. Ακόμη, από αυτήν προέρχεται η ονομασία των γυναικείων παραδοσιακών ενδυμασιών της Νιγρίτας και του Σοχού, ενώ το όνομά της έχει δοθεί στο Λαογραφικό Μουσείο Νιγρίτας, σε ετήσια πολιτιστική εκδήλωση, σε δρόμο της κωμόπολης και σε δρόμο της πόλης των Σερρών.

4. **Η Περπερούνα περπατεί** (Δυτική Μακεδονία)
κατάλληλο για μικρές τάξεις

Στίχοι:

Πιρπιρούνα πιρπατεί και το Θιό παρακαλεί
για να βρέξει μια βροχή μια βροχή μια σιγανή
για να γέν'τα στάρια μα και τα καλαμπόκια μας
μπάρις μπάρις τα νιρά μπάρις μπάρις τα κρασιά

Στοιχεία τραγουδιού

Τραγούδι που συνόδευε ένα πανάρχαιο έθιμο σε καιρό αναβροχιάς. Για να βρέξει τα κοριτσάκια του χωριού διάλεγαν το πιο φτωχό, το στόλιζαν με πρασινάδες και λουλούδια και γύριζαν από πόρτα σε πόρτα τραγουδώντας την Περπερούνα. Η νοικοκυρά έβρεχε το παιδί με νερό και έδινε χρήματα. Περπερούνα λέγανε και το κοριτσάκι και το έθιμο.

Ηχογραφήθηκε σε στούντιο, το 1980. Το κατέγραψε η Δόμνα Σαμίου στην Αθήνα από μία γυναίκα (αγνώστου ονόματος) με καταγωγή από το χωριό Αιανή Κοζάνης, το 1978.

5. **Φωνή Τηλλυρκώτισσα** (Κύπρος)
κατάλληλο για μεγαλύτερες τάξεις

Στίχοι:

Έσει ε-βερεβε-ναν α-βαραβα-στρον τσι ε-βερεβε-ν μιτσίν
μεσ τους-βουρουβου-ς επτά-βαραβα πλανή-βηρηβη-τες
για-βαρα-λουρού-βουρου-δα μου

Τρια λα λα...

Τσι επκιά--σαν με-- μες στην-- καρκιάν

τα λό--για που-- μου εί--πες

μα-βαρα-υρομά-βαρά-τα μου

Τρια λα λα...

Επή--αν τσι εί--παν της-- πελλής

πως ε--ν να πά--ω πέ--ρα

για--λουρού--δα μου

Τρια λα λα...

Τσι εμά--εψε--ν την θά--λασσαν

τσι εσή--κωσε--ν αέ--ραν

μα--υρομά--τα μου

Τρια λα λα...

Απόδοση στη Νέα Ελληνική:

«Έχει ένα αστέρι και είναι μικρό μεσό τους εφτά πλανήτες, μαυρομμάτα μου. Και με πείραξαν τα λόγια που μου είπες, γαλανομμάτα μου. Και πήγαν και της είπαν της παλαβής πως θεν να πάω πέρα. Και μάγεψεν την θάλασσα και σήκωσεν αέρα. Και όταν της είπα «'Εχε γειά», έμεινε να με βλέπει. Και πέντε μαντήλια έβρεψε και την κάπα που φορούσε.»

Η γλώσσα του τραγουδιού αυτού είναι επίτηδες γραμμένη στα κατσουβέλλικα (κορακίστικα). Τα Κορακίστικα ή Κατσουβέλλικα είναι μια ιδιωματική συνθηματική γλώσσα με την παρεμβολή ανάμεσα στις συλλαβές, άλλης συλλαβής συνήθως τσι ή κα αλλά η κάθε ομάδα ατόμων που τη χρησιμοποιεί έχει δικούς της κανόνες. Εκείνοι που επινόησαν τα κορακίστικα ήταν εκείνοι οι οποίοι δεν ήθελαν να γίνονταν αντιληπτές οι συνομιλίες τους από τις αστυνομικές αρχές και ιδίως την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Στοιχεία τραγουδιού

Η κυπριακή δημοτική μουσική, αναπόσπαστο κομμάτι του Ελληνικού Πολιτισμού, με τις ίδιες γενικές καταβολές της λοιπής ελληνικής παραδοσιακής μουσικής, αλλά με δικές της ιδιαιτερότητες, επιβίωσε διαχρονικά. Πατώντας σε παρόμοια αχνάρια και ιστορικές προκλήσεις, με εκείνα των υπολοίπων ελληνικών περιοχών, κρατήθηκε ζωντανή και αλώβητη μέσα στους αιώνες και αποτελεί την πεμπτουσία της ψυχής του λαού της. Η Κυπριακή λαϊκή κληρονομιά, μέσα σε αντίξοες συνθήκες αιώνων σκλαβιάς, δουλείας, και καταπίεσης αποτέλεσε το στήριγμα των κατοίκων του νησιού για ψυχολογική και εθνική επιβίωση. Μέσα από το πέρασμα των αιώνων συνδέθηκε άρρηκτα με τη μουσική παράδοση της μητροπολιτικής Ελλάδας, τη μουσική του Βυζαντίου και των ελληνικών νησιών και δέχτηκε επιρροές, όπως ήταν φυσικό, από μια σειρά ξένων κατακτητών που πέρασαν, μέσα από τους αιώνες, από το νησί. Με τον όρο «Κυπριακή Παραδοσιακή Μουσική» εννοούμε τις δημιουργίες του λαού της Κύπρου που ακολουθούν την παράδοση, όπως τα δημοτικά τραγούδια, τη δημοτική μουσική και τους χορούς, τους εκκλησιαστικούς ύμνους και τις δημοτικές/παραδοσιακές φωνές, οι οποίες διαμορφώθηκαν πάνω σε ιστορικά γεγονότα και πολιτισμικές επιρροές. Με τον ίδιο όρο αναφερόμαστε επίσης, σε νεότερες δημιουργίες λαϊκών επώνυμων ή και ανώνυμων συνθετών,

όπως τραγούδια, μουσική και χορούς, που αφομοιώθηκαν από την παράδοση της Κύπρου και είναι παρούσες στις εκδηλώσεις του λαού. Η αλληλεπίδραση της κυπριακής μουσικής με την Ελλαδική νησιώτικη και τη μικρασιατική παράδοση δημιούργησε τον σημερινό ιδιαίτερο χαρακτήρα της. Σημαντικά Ελλαδικά μουσικά τραγούδια και χοροί, τα οποία προέρχονταν από διάφορες πολιτισμικές περιφέρειες του Ελλαδικού χώρου, τα νησιά και τη Μικρά Ασία, προσαρμόστηκαν και διαφοροποιήθηκαν, όσον αφορά στη διάλεκτο και στο μουσικό αισθητήριο του λαού της Κύπρου και εντάχθηκαν ως αναπόσπαστο μέρος της κυπριακής παράδοσης. Η συνέχεια του κυπριακού μουσικού παραδοσιακού πολιτισμού, μπορεί να καταγραφεί από τη μια ως κομμάτι του ελληνικού πολιτισμού και από την άλλη ως κομμάτι του ευρωπαϊκού πολιτισμού και των αξιών του καθώς και ως αναπόσπαστο μέρος του ανατολίτικου ελληνικού πολιτισμού και των χριστιανικών ιδεωδών του. Στον παρόντα δίσκο παρατίθενται τραγούδια καθαυτό παραδοσιακά αλλά και κάποια νεότερα δημιουργήματα των μεγάλων τραγουδιστών και τραγουδοποιών του κυπριακού δημοτικού τραγουδιού, οι οποίοι συνεχίζουν την Παράδοση. Τα είδη πολλά: ερωτικά, θρήνοι, της Παναγίας, του αγώνα της ζωής, για την οικογένεια.

6. **Μήλο μου κόκκινο** (Ανατολική Μακεδονία)
κατάλληλο για μικρές τάξεις

Στίχοι:

Μήλο μου κόκκινο ρόιδο βαμμένο

μήλο μου κόκκινο ρόιδο βαμμένο

γιατί με μάρανες τον πικραμένο

γιατί με μάρανες τον πικραμένο

Παένω κι έρχομαι μα δε σε βρίσκω

παένω κι έρχομαι μα δε σε βρίσκω

βρίσκω την πόρτα σου μανταλωμένη

βρίσκω την πόρτα σου μανταλωμένη

Τα παραθυρούδια σου φεγγοβολούνε

τα παραθυρούδια σου φεγγοβολούνε

ρωτώ την πόρτα σου “πού πάει η κυρά σου;”

ρωτώ την πόρτα σου “πού πάει η κυρά σου;”

Κυρά μ' δεν είναι δω πάεισι στη βρύση

κυρά μ' δεν είναι δω πάεισι στη βρύση

πάεισι να πιει νερό και να γεμίσει

πάεισι να πιει νερό και να γεμίσει

Στοιχεία τραγουδιού

Το «Μήλο μου κόκκινο» είναι ελληνικό δημοτικό τραγούδι της Μακεδονίας, που συναντάται στους περισσότερους νομούς της Μακεδονίας. Χορεύεται ως μακεδονικός συρτός σε ρυθμό 7/8 σε ανοιχτό κύκλο με δώδεκα (12) βήματα, με την διαφορά ότι στο τελευταίο σταύρωμα, το πόδι πάει πίσω αντί μπροστά. Μοιάζει με το καλαματιανό, αλλά είναι πολύ πιο εύθυμο, όπως τα περισσότερα τραγούδια της Μακεδονίας. Στις περιοχές της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας συνοδεύεται από ορχήστρα με χάλκινα όργανα.

7. Τρεις σπανοί (Αίγινα) κατάλληλο για μεγαλύτερες τάξεις

Στίχοι:

Τρεις σπανοί από την Πόλη

πέντε τρίχες είχαν όλοι

Κι ήρθε κι ένας Τηνιακός

πέντε τρίχες μοναχός

Βρε καλώς τον πολυγένη

κι από πούθε κατεβαίνεις

Απ' τη Πόλη κατεβαίνω

και στη Βενετιά πηγαίνω

Πάω ν' αγοράσω κτένια

γιατί μ' έφαγαν τα γένια

Στοιχεία τραγουδιού

Σε κοινωνίες που το μουστάκι και η γενειάδα αποτελούσαν απαραίτητα στοιχεία της ανδρικής ομορφιάς και οι δασύτριχοι πρότυπο ανδρισμού, ήταν λογικό οι σπανοί να θεωρούνται άνθρωποι «σημειωμένοι» από τη φύση, ελαττωματικοί όχι μόνο σωματικά αλλά και ψυχικά. Εύκολα έτσι αποτέλεσαν στόχο της λαϊκής

σάτιρας ως πνευματικά καθυστερημένοι ή αφελείς, που κάνουν πράγματα ανώφελα και παράλογα. Μιράντα Τερζοπούλου (2007). Στη Θράκη ο χορός είναι γνωστός με το όνομα «χασαπιά».

8. **Παντρεύουνε τον Κάβουρα** (Πελλοπόνησος)
κατάλληλο για μικρές τάξεις

Στίχοι:

Παντρεύουνε τον κάβουρα, ωωω

και τού δίνουν τη χελώνα

ντράγκα ντρούγκα τα 'ργανα ώρε τα 'ργανα

Καλέσαν και τον πόντικα, ωωω

τα συμβόλαια να γράψει

ντράγκα ντρούγκα τα 'ργανα ώρε τα 'ργανα

Καλέσαν το σκαντζόχοιρο, ωωω

λεν τα στέφανα ν' αλλάξει

ντράγκα ντρούγκα τα 'ργανα ώρε τα 'ργανα

Καλέσαν και το τζίτζικα, ωωω

για να παίξει το βιολί του

ντράγκα ντρούγκα τα 'ργανα ώρε τα 'ργανα

Καλέσαν και το γάιδαρο, ωωω

για να πάει να τραγουδήσει

ντράγκα ντρούγκα τα 'ργανα ώρε τα 'ργανα

Καλέσαν και το μέρμηγκα, ωωω

τα προικιά να κουβαλήσει

ντράγκα ντρούγκα τα 'ργανα ώρε τα 'ργανα

Καλέσαν και την αλεπού

λεν τις κότες να μαγίσει

ντράγκα ντρούγκα τα 'ργανα ώρε τα 'ργανα

Καλέσαν και το βάτραχο, ωω
το νερό να κουβαλήσει
ντράγκα ντρούγκα τα 'ργανα ώρε τα 'ργανα

Στοιχεία τραγουδιού

Ηχογραφήθηκε σε στούντιο το 1980. Το κατέγραψε η Δόμνα Σαμίου από τον Κώστα Μαρίνη τη δεκαετία του 1960.

9. **Καλήν εσπέραν άρχοντες** (Κρήτη)

κατάλληλο και για μικρές και για μεγαλύτερες τάξεις

Στίχοι:

Καλήν εσπέραν άρχοντες αν είναι ορισμός σας
Χριστού τη Θεία γέννηση να (μ)πω στ' αρχοντικό σας.
Χριστός γεννάται σήμερα εν Βηθλεέμ τη πόλη
οι ουρανοί αγάλλονται χαίρε η φύσις όλη.
Εν τω σπηλαίω τίκτεται, εν φάτνη των αλόγων
κι ο Βασιλεύς των ουρανών κι ο Ποιητής των όλων.
Πλήθος αγγέλων ψάλλουσι το «Δόξα εν Υψίστοις»
και τούτο άξιον εστί η των ποιμένων πίστις.

Εκ της Περσίας έρχονται τρεις Μάγοι με τα δώρα
άστρον λαμπρόν τους οδηγεί χωρίς να λείψει η ώρα.
Φθάσαντες εις Ιερουσαλήμ με πόθον ερωτώσι
πού εγεννήθη ο Χριστός να πα' να τον ευρώσι.
Δια Χριστόν ως ήκουσε ο βασιλεύς Ηρώδης
αμέσως εταράχτηκε κι έγινε θηριώδης,
ότι πολύ φοβήθηκε διά την βασιλείαν
μη του την πάρει ο Χριστός και χάσει την αξίαν.
Κράζει τους μάγους και ρωτά που ο Χριστός γεννάται
στης Βηθλεέμ ηκούσθηκε ως η γραφή διηγάται.

Τους είπε να υπάγουσι και όπου τον ευρώσι
αφού τον προσκυνήσουσι να πα' να τον ειπώσι
όπως υπάγει και αυτός για να τον προσκυνήσει.

Στοιχεία τραγουδιού

Τα Κάλαντα αποτελούν δημοτικά ευχητικά και εγκωμιαστικά τραγούδια που ψάλλονται εθιμικά κάθε χρόνο, κυρίως την παραμονή μεγάλων θρησκευτικών εορτών όπως των Χριστουγέννων, της Πρωτοχρονιάς (Αγ. Βασιλείου), των Θεοφανίων, ακόμη και των Βαΐων (ή του Λαζάρου), με εξαίρεση εκείνων της Μεγάλης Παρασκευής που είναι κατανυκτικά. Κύρια παραδοσιακά μουσικά όργανα που συνοδεύουν τα κάλαντα είναι το τρίγωνο, το λαούτο, το νταούλι η τσαμπούνα, η φλογέρα κ.ά. Οι τραγουδιστές – οργανοπαίκτες των καλάντων ονομάζονται «καλαντιστές».

Τα κάλαντα που προήλθαν από τις Βυζαντινές Καλένδες ανάγονται, κατά τύπο και όχι βεβαίως κατά περιεχόμενο, από το γνωστό έθιμο των αρχαίων Ελλήνων της Ερεστώνης.

Τα κάλαντα, δεν είναι, παρά ένα πυκνανακάτεμα αρχαίων ειδωλολατρικών και χριστιανικών εθίμων, που οι ρίζες τους ξεκινάνε από την αρχαιότητα.

Ύστερα περνάνε στο Βυζάντιο και συνταιριασμένα με την αναπαράσταση της νύχτας της γέννησης του Χριστού, παίρνουν καινούργια μορφή και περιεχόμενο.

Οι αρχαίοι γύριζαν από σπίτι σε σπίτι, τραγουδώντας :

...«Στο σπίτι τούτο πού ρθαμε, του πλουσιονοικοκύρη,

ν' ανοίξουνε οι πόρτες του να μπει ο πλούτος μέσα

να μπει ο πλούτος κι η χαρά κι η ποθητή ειρήνη ,

για να γεμίσουν τα σταμνιά μέλι, κρασί και λάδι».

Τα κάλαντα ψάλλονται κυρίως από παιδιά μέχρι ορισμένου ορίου ηλικίας (14-15 ετών) αλλά και από ώριμους άνδρες, είτε μεμονωμένα είτε κατά ομάδες που περιέρχονται οικίες, καταστήματα, δημόσιους χώρους κλπ με τη συνοδεία του πατροπαράδοτου σιδερένιου τριγώνου ή και άλλων μουσικών οργάνων (φυσαρμόνικας, ακορντεόν, τύμπανου κλπ).

Τα κάλαντα που τραγουδάνε σήμερα στις πόλεις και στα χωριά και αρχίζουν μονότονα με το «Καλήν εσπέραν άρχοντες» και «Αρχιμηνιά κι αρχιχρονιά» κι έγιναν πανελλήνια, δεν είναι γνήσια τραγούδια του λαού, βγαλμένα μέσα απ' τη ψυχή του. Ο καλαντάρης έπρεπε να είχε έμφυτο το στοιχείο του αυθορμητισμού, του

αυτοσχεδιασμού, της στιχοπλοκίας και της μουσικότητας. Αυτά τον έκαναν διακριτό απέναντι στους άλλους, αλλά και επιθυμητό, ώστε να ανοίξει κανείς το σπίτι του και να ακούσει τα κάλαντα. Στην πατρίδα μας τα κάλαντα τα τραγούδια του «αγερμού», όπως τα χαρακτηρίζει η λαογραφία άνθισαν την ίδια εποχή, που άρχιζε ν' ανθίζει και το δημοτικό τραγούδι.

Πρώτα θα πήγαιναν στο σπίτι του παπά. Ο παπάς, σαν αντιπρόσωπος του θεού στο χωριό, θεωρούνταν το πιο σεβάσιμο πρόσωπο κι η αρχή έπρεπε να γίνει απ' αυτόν.

Γι' αυτό και πριν ακόμα πλησιάσουν στο σπίτι του, άρχιζαν το τραγούδι:.. «Απάνω σε μοσκομηλιά και κάτω σ' άγιο κλήμα

Ιδώ κοιμάτ' ο Δέσποτας μι του σταυρού στου χέρι,

Μι του σταυρό, μι του χαρτί, μι τ' άγιο του βαγγέλιου.

Κανένας δεν τον ξύπνησι, κανας δεν τον ξυπνάει.....»

Η ευχή ήταν γεροσύνη, χαρά. Χωρίς αυτά δεν είχαν καμία αξία τα πλούτη...

Δεν έλεγαν τα κάλαντα μόνο στα σπίτια που είχαν πένθος.

Σε όλα τ' άλλα περνούσαν με τη σειρά...κι αν κάποιος δεν άνοιγε άκουγε το:

«Αφέντη μου στην κάπα σου ινιά χιλιάδες ψείρες!

Άλλες γεννούν, άλλες κλωσουν και άλλες αυγομαζώνουν και άλλες τον θιό παρακαλούν, να μη τις ζεματίσουν.»

Στο τέλος καταριόνταν κιόλας λέγοντας: «-φούρνος να μην καπνίς(ι)!! Κόκουτας να μη λαλής(ι)!!» Κύριος σκοπός των τραγουδιών αυτών είναι μετά τις ευχές τα «Χρόνια Πολλά» το φιλοδώρημα είτε σε χρήματα (σήμερα) είτε σε προϊόντα (παλαιότερα). Σχετική με αυτό είναι και η παρασκευή “κουλούρας” ονομαζόμενη «κολλίκι» (Βέροια) ή «κουλιαντίνα» (Σιάτιστα) και εξ αυτών οι φέροντες αυτά ονομάζονται «Κουλουράδες» ή «Φωτάδες» Τα κάλαντα ξεκινούν κυρίως με χαιρετισμό στη συνέχεια αναγγέλλουν τη μεγάλη χριστιανική εορτή που φθάνει και καταλήγουν σε ευχές.

Χαρακτηριστικό σημείο είναι η γλώσσα στην οποία αυτά ψάλλονται, στη καθαρεύουσα, δηλώνοντας την άμεση καταγωγή τους από τους Βυζαντινούς χρόνους τις Καλένδες του Ιανουαρίου που γιορτάζονταν με ιδιαίτερη λαμπρότητα. Ο μεγάλος αριθμός των διαφόρων παραλλαγών εξανάγκασε να διακρίνονται αυτά σε εθνικά ή αστικά και στα τοπικά ή παραδοσιακά (κατά περιοχή). Στα χριστουγεννιάτικα κάλαντα έχουν καταμετρηθεί περισσότερες από τριάντα παραλλαγές μόνο στον Ελλαδικό χώρο. Σήμερα εκτός των παραπάνω έχουν εισαχθεί και διάφορα αγγλοσαξωνικά χριστουγεννιάτικα τραγούδια, μερικά των οποίων

έχουν και μεταγλωττιστεί στην ελληνική που δυστυχώς τείνουν να υπερκαλύψουν τα παραδοσιακά. Επίσης και η ημέρα που ψάλλονται τα κάλαντα σε ορισμένες περιοχές ονομάζονται “Κάλαντα” (Κόλιντα, Κόλεντας, Κόλιαντας) με εξαίρεση τη νήσο Μήλο που ψέλνονταν μόνο τη παραμονή της Πρωτοχρονιάς, συντασσόμενα κάθε φορά νέα κάλαντα, με τα οποία όμως ζητούσαν οικονομική συνδρομή για κάποιο κοινωνικό σκοπό (πχ ανέγερση ή επιδιόρθωση ναού) δίδοντας και συμβουλές προς τους άρχοντες η παρατηρήσεις με σκωπτικό χαρακτήρα. Τέτοιες είναι και οι σχετικές «μαντινάδες» της Κρήτης ή «κοτσάκια» της Νάξου με σκωπτικό επίσης χαρακτήρα που ψάλλονται ως «κάλαντα». Πολλές φορές όταν δεν υπήρχε φιλοδώρημα ή ήταν ευτελές τότε τα παιδιά συνέχιζαν με πολύ δυνατή φωνή έξω από την οικία δίστιχα σκωπτικά, επαναλαμβανόμενα: «Αφέντη μου στη κάπα σου χίλιες χιλιάδες ψείρες, άλλες γεννούν, άλλες κλωθούν κι άλλες αυγά μαζώνουν!»

Οι Πατέρες της Εκκλησίας κατά τους Βυζαντινούς χρόνους απαγόρευαν ή απέτρεπαν αυτό το έθιμο ως καταγόμενο από τις εορτές των ρωμαϊκών Καλενδών που είχε καταδικάσει η ΣΤ΄ Οικουμενική Σύνοδος το 680 μ.Χ., αποκαλώντες τους συμμετέχοντες σ’ αυτό «Μηναγύρτες», κατά δε απόσπασμα του Τζέτζη (Χιλιάδ. ΙΓ΄ 246 κε):...Οπόσοι περιτρέχουσι χώρας και προσαιτούσι

και όσοι κατ’ αρχίμηνον του Ιανουαρίου

και του Χριστού γεννήσει και Φώτων τη ημέρα

οπόσοι περιτρέχουσι τας θύρας προσαιτούντες

μετά ωδών ή επωδών ή λόγων εγκωμίων

.....

ούτοι αν πάντες λέγοιντο κυρίως Μηναγύρται...

Κατά την αρχική περίοδο της Βασιλευσμένης Δημοκρατίας καθιερώθηκε το έθιμο της απαγγελίας των καλάντων από τους άνδρες της ανακτορικής φρουράς ενώπιον των Βασιλέων κατ’ αντιστοιχία παρομοίων εθιμικών ευχητικών εκδηλώσεων σε άλλους Ευρωπαϊκούς Βασιλικούς Οίκους.

Το έθιμο αυτό συνεχίζεται μέχρι σήμερα γενικευμένο όμως και σε πρόσωπα πολιτικά αλλά και από ομάδες, συλλόγους, χορωδίες κλπ. Ύστερα απ’ αυτά, μπορεί να πει κανείς, πως τα κάλαντα, τα σούρβα και τα άλλα έθιμα, που εξακολουθούν να γιορτάζονται και σήμερα ακόμα σε πολλά μέρη της πατρίδας μας, δεν είναι έθιμα που μεταφέρθηκαν και μεταφυτεύτηκαν από τη Ρώμη στην Ελλάδα.

Κι αυτό γιατί προϋπήρχαν από την αρχαιότητα και μόνο τα ονόματά τους αλλάξαν με ονομασίες λατινικές, όπως συμβαίνει και σήμερα με τα «φεστιβάλ», τα «πάρτυ»,

όπως και τα πανηγύρια και τα γλέντια υπήρχαν, πριν αλλάξουν και πάρουν καινούρια ονόματα για διαφόρους λόγους, κυρίως οικονομικούς και τουριστικούς.

2.2 Ξένα τραγούδια

1. *Frère Jacques- Φρέρε Ζάκε*

κατάλληλο και για μικρές και για μεγαλύτερες τάξεις

Στίχοι :

Frère	Jacques,	Frère	Jacques,		
Dormez-vous?			Dormez-vous?		
Sonnez	les	matines!	Sonnez	les	matines!
Ding, dang, dong. Ding, dang, dong.					

Μετάφραση:

Αδελφέ Ιάκωβε , αδελφέ Ιάκωβε

κοιμάστε ; κοιμάστε;

χτυπήστε την καμπάνα, χτυπήστε την καμπάνα

ντιν νταν ντον , ντιν νταν ντον

Στοιχεία τραγουδιού

Πρόκειται για ένα παλιό γαλλικό τραγούδι που έχει μεταφραστεί όχι μόνο στα αγγλικά και τα ελληνικά, αλλά σε πολλές άλλες γλώσσες του κόσμου. Πάνω σε αυτήν την γνωστή και εύκολη μελωδία μπορούμε να διδάξουμε, στο δημοτικό, τις νότες Ντο Ρε Μι Φα Σολ Λα.

2. *La Bamba-Η Μπάμπα* (Μεξικό)

κατάλληλο για μεγαλύτερες τάξεις

Στίχοι:

Para bailar La Bamba

Para bailar La Bamba

Se necesito una poca de gracia

Una poca de gracia

Pa' mi, pa' ti, arriba, y arriba

Y arriba, y arriba

Por ti seré, por ti seré, por ti
Yo no soy marinero
Yo no soy marinero, soy capitán
Soy capitán, soy capitán
Bamba, bamba
Bamba, bamba
Bamba, bamba, bam
Para bailar La Bamba
Para bailar La Bamba
Se necesito una poca de gracia
Una poca de gracia
Pa' mi, pa' ti, arriba, y arriba
Rrr, ja-ja
Para bailar La Bamba
Para bailar La Bamba
Se necesito una poca de gracia
Una poca de gracia
Pa' mi, pa' ti, arriba, y arriba
Y arriba, y arriba
Por ti seré, por ti seré, por ti seré

Μετάφραση:

Για να χορέψεις την μπάμπα
Για να χορέψεις την μπάμπα
Χρειάζεσαι λίγη χάρη
Λίγη χάρη για εμένα, για εσένα
Και πάμε, πάμε

Και πάμε, πάμε

Για εσένα θα είμαι, για εσένα θα είμαι, για εσένα θα είμαι

Δεν είμαι ναύτης

Δεν είμαι ναύτης, είμαι καπετάνιος

Είμαι καπετάνιος, είμαι καπετάνιος

Μπάμπα, μπάμπα

Μπάμπα, μπάμπα

μπάμπα, μπάμπα, μπαμ...

Για να χορέψεις την μπάμπα

Για να χορέψεις την μπάμπα

Χρειάζεσαι λίγη χάρη

Λίγη χάρη για εμένα, για εσένα

Και πάμε, πάμε

Και πάμε, πάμε

Ρααααααα... χα χα!

Για να χορέψεις την μπάμπα

Για να χορέψεις την μπάμπα

Χρειάζεσαι λίγη χάρη

Λίγη χάρη για εμένα, για εσένα

Και πάμε, πάμε

Και πάμε, πάμε

Για εσένα θα είμαι, για εσένα θα είμαι, για εσένα θα είμαι

Μπάμπα, μπάμπα

Μπάμπα, μπάμπα

μπάμπα, μπάμπα

Στοιχεία τραγουδιού

Το τραγούδι που “έσπασε” τον ρατσισμό κατά των ισπανόφωνων των ΗΠΑ. Η επιτυχία του Ρίτσι Βάλενς που μπήκε με κλήρο στο αεροπλάνο που συνετρίβη. Παρόλη την σύντομη καριέρα του, ο Ρίτσι Βάλενς έμεινε στην ιστορία, καθώς ήταν ο πρώτος ισπανόφωνος αστέρας του ροκ ‘ν ‘ρολ. Τον θυμόμαστε από την επιτυχία «La Bamba», το τραγούδι που έσπασε τις φυλετικές διακρίσεις και έγινε γνωστό μόλις ένα μήνα πριν από τον πρόωρο θάνατο του Ρίτσι Βάλενς, ο οποίος άφησε την τελευταία του πνοή τον Φεβρουάριο του 1959 σε αεροπορικό δυστύχημα. Αργότερα, η ομώνυμη ταινία που βασίστηκε στη ζωή του Ρίτσι Βάλενς ανέτρεψε τις προκαταλήψεις που υπήρχαν απέναντι στους ισπανόφωνους και τους Τσιγκάνους, που ήταν σημαδεμένοι από τον ρατσισμό. Με το «La Bamba», η μεγαλύτερη εθνική μειονότητα των ΗΠΑ αναγνωρίστηκε ως η βασική συνιστώσα της νεοαμερικανικής κουλτούρας.

3. **Bella Ciao** (Ιταλικό τραγούδι) κατάλληλο για μεγαλύτερες τάξεις

Στίχοι:

Unamattinamisonsvegliato¹

o bella ciao, bella ciao, bella ciao, ciao, ciao,

una mattina mi son svegliato

e ho trovato l’invasor.²

O partigiano, portami via,

o bella ciao, bella ciao, bella ciao, ciao, ciao,

o partigiano, portami via

che mi sento di morir.³

E se io muoio da partigiano⁴

o bella ciao, bella ciao, bella ciao, ciao, ciao,

e se io muoio da partigiano

tu mi devi seppellir.

E seppellire lassù in montagna,

o bella ciao, bella ciao, bella ciao, ciao, ciao,

e seppellire lassù in montagna
sotto l'ombra di un bel fior.
Tutte le genti che passeranno,
o bella ciao, bella ciao, bella ciao, ciao, ciao,
tutte le genti che passeranno
mi diranno: «Che bel fior!»

E questo è il fiore del partigiano
o bella ciao, bella ciao, bella ciao, ciao, ciao,
e questo è il fiore del partigiano
morto per la libertà.

E questo è il fiore del partigiano
morto per la libertà.

Μετάφραση:

Γεια σου ομορφιά (μου)/ Αντίο ομορφιά μου

Ένα πρωί ξύπνησα

Ω! ομορφιά μου αντίο, ομορφιά μου, ομορφιά μου αντίο, αντίο, αντίο

ένα πρωί ξύπνησα

και βρήκα τον εισβολέα (μιλάει για τα γερμανικά στρατεύματα).

Ω! αντάρτη πάρε με μακριά

Ω! ομορφιά μου αντίο, ομορφιά μου, ομορφιά μου αντίο, αντίο, αντίο

ω! αντάρτη πάρε με μακριά

γιατί αισθάνομαι ότι θα πεθάνω

Και αν πεθάνω σαν αντάρτης

Ω! ομορφιά μου αντίο, ομορφιά μου, ομορφιά μου αντίο, ,

αντίο, αντίο

και αν πεθάνω σαν αντάρτης

Εσύ πρέπει να με θάψεις
Να με θάψεις εκεί, στο βουνό
Ω! ομορφιά μου αντίο, ομορφιά μου, ομορφιά μου αντίο, ,
αντίο, αντίο
να με θάψεις εκεί στο βουνό
κάτω από τη σκιά ενός υπέροχου λουλουδιού
Και οι άνθρωποι που θα περνούν (από εκεί)
Ω! ομορφιά μου αντίο, ομορφιά μου, ομορφιά μου αντίο, ,
αντίο, αντίο
και οι άνθρωποι που θα περνούν (από εκεί)
θα λένε "ώ! τι όμορφο λουλούδι!"
Αυτό εδώ είναι το λουλούδι του αντάρτη
Ω! ομορφιά μου αντίο, ομορφιά μου, ομορφιά μου αντίο, ,
αντίο, αντίο
που πέθανε για την ελευθερία
αυτό εδώ είναι το λουλούδι του αντάρτη
που πέθανε για την ελευθερία.

Στοιχεία τραγουδιού

Το «Bella Ciao» (Μπέλα τσάο - όμορφη αντίο) είναι ιταλικό αντιφασιστικό τραγούδι του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η μουσική του τραγουδιού φαίνεται να είναι εμπνευσμένη από κάποιο παλιό παραδοσιακό τραγούδι, ενώ είναι άγνωστο από ποιον έχουν γραφεί οι στίχοι. Το τραγούδι αυτό έχει ερμηνευτεί και διασκευαστεί από διάφορους καλλιτέχνες στα ιταλικά, τα αγγλικά, τα ελληνικά, τα ρωσικά, τα βοσνιακά, τα κροατικά, τα σερβικά, τα ουγγρικά, τα ισπανικά, τα φινλανδικά, τα γερμανικά, τα τουρκικά, τα ιαπωνικά, τα κινεζικά και τα κουρδικά, μεταξύ των οποίων είναι ο Μάνου Τσάο, ο Σέρβος συνθέτης Γκόραν Μπρέγκοβιτς και η Μαρία Φαραντούρη.

Η μελωδία του τραγουδιού ήταν ήδη γνωστή και την τραγουδούσαν στις αρχές του 20ού αιώνα οι γυναίκες που δούλευαν σε φυτείες ρυζιού στην κοιλάδα του Πάδου στην βόρεια Ιταλία ή στην ιταλικής επαρχίας «Terre d'Acqua» κοντά στην

Μπολόνια. Οι στίχοι του τραγουδιού κατηγορούν τις δύσκολες συνθήκες εργασίας μέσα στον καυτό ήλιο. Η πρώτη γνωστή ερμηνεία του 1906 έχει τη μορφή αντίδρασης κατά του αφεντικού, που «μ' ένα ραβδί στο χέρι» παρακολουθεί τους εργάτες, χαραμίζει τη ζωή των γυναικών και δεν πληρώνει τους μισθούς. Η μέρα όμως πλησιάζει, που οι εργάτριες θα απελευθερωθούν. Το τραγούδι έγινε παγκόσμια γνωστό όταν το τραγουδούσε η ιταλική αντίσταση ενάντια στο φασισμό κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Στη διασκευή αυτή οι στίχοι του τραγουδιού εξυμνούν τον απελευθερωτικό αγώνα των ανταρτών και τον ηρωικό τους θάνατο.

4. ***Era bella la luna-Ωραίο το φεγγάρι*** (Παραδοσιακό ιταλικό τραγούδι)
κατάλληλο για μεγαλύτερες ηλικίες

Bella era la luna che tu guardavi ,

Bella era la luna che ti sovrastava .

E tutto era bianco come la neve

Per la luce che la luna mandava di lassu

Ma non fu tanto quella grande luce

Cio che feri il mio cuore .

Furono I tuoi occhi , i capelli ed il viso

Che incantavano la luna che ti guardava!

Μετάφραση:

Ωραίο το φεγγάρι που εσύ κοίταζες,

Ωραίο το φεγγάρι που ήταν πάνω .

Άσπριζε το παν σαν χιόνι

Απ' το φως που έστελνε από ψηλά .

Αλλά δεν ήταν αυτή η μεγάλη λάμψη

Εκείνη που μου χτύπησε την καρδιά.

Ήτανε τα μάτια , τα μαλλιά , το πρόσωπο όλο

Που το φεγγάρι μάγευαν , που κοίταζε εσένα!

Στοιχεία τραγουδιού

Κάποτε, ήταν μια τσιγγάνα η οποία ζούσε μόνη της. Της έλειπε τόσο πολύ η αγάπη και η συντροφικότητα. Γι' αυτό και κάθε νύχτα σήκωνε τα χέρια στο φεγγάρι. Κλαίγοντας παρακαλούσε το φεγγάρι να της στείλει μια αγάπη από το ίδιο τσιγγάνικο αίμα, πριν αυτή χαθεί και ανατείλει ο ήλιος. Ο καιρός, όμως, περνούσε. Κι έφτασε μια νύχτα, διαφορετική. Τότε που η Σελήνη αποφάσισε να της χαρίσει τη συντροφιά που τόσο επιθυμούσε, με ένα αντάλλαγμα: το παιδί που θα έφερνε στο κόσμο. Από τη συντροφιά μελαχρινού τσιγγάνου ήρθε στον κόσμο ένα αγόρι με γκρίζα μάτια και δέρμα τόσο λευκό σα το χιόνι. Ο πατέρας του, θεωρώντας ότι ήταν άπιστη η γυναίκα του και πως δεν ήταν δικό του το παιδί, της παίρνει τη ζωή με το μαχαίρι. Ύστερα αφήνει μόνο το αγόρι πάνω στο βουνό για να πεθάνει. Ο τσιγγάνος δεν είχε ιδέα ότι με αυτόν τον τρόπο, δίχως να γνωρίζει, εκπλήρωσε τη θέληση του φεγγαριού. Κι έτσι η Σελήνη γίνεται μάνα του κι από τότε, τις νύχτες που το αγόρι γελάει, η Σελήνη γεμίζει φως και το σκορπά στην πλάση. Κι όταν το αγόρι κλαίει η Σελήνη σβήνει. Άλλοτε, όμως, γίνεται κούνια, για να το κοιμίσει.

5. **Sole mio-Ήλιε μου** (Παραδοσιακό Ιταλικό τραγούδι) κατάλληλο για μεγαλύτερες ηλικίες

Στίχοι:

O sole mio , non andare , fermata a guardare

Quanto e bella colei che io ammo

O sole , che tutto il mondo percorri ,

Dimmi : hai visto qualcuna come lei?

E il sole mi disse: mi fa vergognare,

Ella e piu bella di me il doppio

E il sole , amor mio , che ti inonda,

Facendoti brillare , fra le alter , come sole.

Μετάφραση:

Ήλιε μου , μη φεύγεις , μείνε να δεις

Πόσο είν' όμορφη αυτή που εγώ αγαπώ

Ήλιε, που σ' όλο τον κόσμο περπατείς,

Πες μου , σαν κι αυτή είδες καμιά

Και ο ήλιος μου 'πε : ντρέπομαι ,

Τούτη είναι ομορφότερη από μένα δίπλα !

Είναι ο ήλιος , αγάπη μου , που σε φωτίζει

Και ανάμεσα στις άλλες σαν ήλιος λάμπεις .

Στοιχεία τραγουδιού

Το *Sole mio* (Ηλιε μου) είναι ιταλικό ναπολιτάνικο τραγούδι, από τα γνωστότερα παγκοσμίως. Γράφτηκε το 1898 από τον Ναπολιτάνο μουσικοσυνθέτη Εντουάρντο ντι Κάπουα. Λέγεται ότι ο ντι Κάπουα κατά τη διάρκεια μιας περιόδου του στη Ρωσία, άκουσε κάποιον πλανόδιο Πέρση που πουλούσε χαλιά να τραγουδά. Εκείνη τη στιγμή ο βαρύς ουρανό ανοίξε και έλαμψε ο ήλιος μέσα από τα μαύρα σύννεφα. Ο ντι Κάπουα συνδύασε τη μελωδία με ένα ποίημα του Ναπολιτάνου στιχουργού Τζιοβάννι Καπούρρο και έτσι δημιουργήθηκε το τραγούδι. Από τότε όλοι το θεωρούν δημοτικό τραγούδι της Νάπολης.

3. ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

3.1 Συνέντευξη από τον Κωνσταντίνο Τσαχουρίδη

-Ο κύριος Κωνσταντίνος Τσαχουρίδης ρωτήθηκε για το αν κατά τη γνώμη του το παραδοσιακό τραγούδι βοηθά στο να διδαχθεί η ελληνική γλώσσα.

Σύμφωνα με τον KODALY είχε καταλήξει πολύ επίμονα στο πόρισμα ότι η μάθηση πρέπει να ξεκινάει ειδικά στα παιδιά, στα μικρά παιδιά από τη μητρική γλώσσα και από το γονιδιακό μας μουσικό ιδίωμα που είναι η παραδοσιακή μουσική του κάθε τόπου .

Το τραγούδι σαν πεδίο είναι ένα από τα καταλληλότερα για να διδαχθεί η ελληνική γλώσσα κυρίως στις μικρές ηλικίες αλλά και στις μεγάλες. Αυτό γιατί πρώτον ο ήχος δεν χρειάζεται το λογικό για την επεξήγησή του, άρα η πληροφορία των λέξεων περνάει εντός εισαγωγικών στον μαθητή με πολύ πιο ευχάριστο και κατανοητό τρόπο. Δεύτερον, τα τραγούδια πολλές φορές χρησιμοποιούν συντακτικούς κανόνες και γραμματική που ίσως διαφέρουν από την πρότυπη γλώσσα με την έννοια ότι ο μαθητής μπορεί να εξοικειωθεί με τις ντοπιολαλιές, μπορεί να εξοικειωθεί ίσως με ένα γλωσσικό ιδίωμα όπως το κρητικό, το κυπριακό, το ποντιακό που έχουν σχέση με την αρχαία ελληνική γλώσσα και απορρέουν πολλές λέξεις από εκεί. Βέβαια ας μην ξεχνάμε και γενικότερα τη χρήση της μουσικής και της μελωδίας ως μέσο απομνημόνευσης στίχων. Εικάζεται ας πούμε ότι ακόμα και η Ιλιάδα και η Οδύσσεια μεταλαμπαδεύτηκαν σε όλες τις γενιές έτσι, επειδή υπήρχε ένα μελωδικό μοτίβο που βοηθάει τον νου να θυμηθεί. Όπως καταλαβαίνεις η επανάληψη μήτηρ πάσης μαθήσεως, οπότε μέσα από τη μελωδία ίσως ο ανθρώπινος νους να μπορεί να θυμηθεί πιο εύκολα στιχάκια

παλιά. Από εκεί και πέρα το τραγούδι είναι ένα σημαντικό στοιχείο και ένας σημαντικός φορέας της προφορικής παράδοσης, αυτό σημαίνει ότι πράγματα τα οποία ίσως δεν υπάρχουν γραμμένα μεταλαμπαδεύονται από την μία γενιά στην άλλη μέσω της δύναμης της προφορικής παράδοσης από τους παππούδες στους νεότερους σε πάρα πολλές παραδόσεις. Γενικότερα, στην Ελλάδα έχει σημασία να οριοθετήσεις λίγο την γεωγραφία, την μουσική γεωγραφία της χώρας, με την έννοια ότι υπάρχουν πολλές παραδόσεις από τη Θράκη, την Ήπειρο, τη Μακεδονία, τα Επτάνησα, την Κρήτη, το Αιγαίο, τη Μικρά Ασία και πάει λέγοντας, όπου μέσα από αυτά εδώ και μέσα από τις καταγραφές που έχουν γίνει σίγουρα έχουν αντιληφθεί λέξεις και πράγματα τα οποία δεν τα ακούν στην καθημερινή μας γλώσσα, άρα ίσως και στοιχεία αναβιώνουν μέσα από τα τραγούδια, γλωσσικά στοιχεία. Αξίζει να τονιστεί η μέθοδος KODALY, τεράστιος Ούγκρος μουσικοπαιδαγωγός του 20^{ου} αιώνα ο οποίος υποστήριζε, και πολλοί άλλοι απλά αυτός τύχαινε να είναι έτσι κολοσσός στο έργο του, υποστήριζε πολύ απλά ότι η μουσική μάθηση και γενικότερα η μάθηση πρέπει να ξεκινάει μέσα από τη μητρική γλώσσα και από τα τραγούδια που προσφέρονται από τα δημοτικά τραγούδια στη μητρική μας γλώσσα. Αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό πόρισμα όταν το λέει αυτός ο άνθρωπος, είναι τεράστιο το έργο του και ο ίδιος μάλιστα με ένα μεγάφωνο που είχε εφευρεθεί ήταν ο πρώτος που σε κύλινδρο από κεριή ηχογραφούσε παλιούς παππούδες να τραγουδάνε τραγούδια της χώρας του, τα πήρε, τα κατηγοριοποίησε και από αυτά εμπνεύστηκε κι έκανε δικές του μελωδίες. Κάτι παρόμοιο γίνεται και στην Ελλάδα βέβαια με πολλούς συλλέκτες, απλά ο ίδιος είχε καταλήξει πολύ επίμονα στο πόρισμα ότι η μάθηση πρέπει να ξεκινάει ειδικά στα παιδιά, στα μικρά παιδιά, από τη μητρική γλώσσα και από το γονιδιακό μας μουσικό ιδίωμα που είναι η παραδοσιακή μουσική του κάθε τόπου. Αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό. Επειδή υπήρξα δάσκαλος σε σχολεία της διασποράς όπου η ελληνική ήταν δεύτερη γλώσσα, οι πιο σύντομοι διαδρομή μεταξύ της ελληνικής κουλτούρας και του ελληνόπουλου που γεννήθηκε και μεγάλωσε, συνήθως, στο εξωτερικό είναι η μουσική και ο χορός, δηλαδή μαθαίνουν για την κουλτούρα και για την ελληνική γλώσσα μέσα από τα τραγούδια και πολλά παιδιά μαθαίνουν να μιλάνε ελληνικά μέσα από τα τραγούδια.

3.2 Συνέντευξη με την εκπαιδευτικό Αλεξιάδου Μαρία

-Πώς αποφασίσατε να γίνεται δασκάλα και πού σπουδάσατε;

Πώς αποφάσισα να γίνω δασκάλα; Ήταν κάτι που το είχα αποφασίσει από μικρή, από το δημοτικό ακόμα. Έβλεπα τις δικές μου δασκάλες και ήθελα να γίνω σαν κι εκείνες. Μεγαλώνοντας συνειδητοποίησα τη μαγεία της διδασκαλίας, το πόσα πράγματα μπορείς να μάθεις σε ένα παιδί και να το βοηθήσεις, έστω και λίγο, να χαράξει τη δική του πορεία στη ζωή. Στην ουσία πέρα από τις γνώσεις, ένας δάσκαλος μαθαίνει και στάσεις ζωής.

Συγκεκριμένα, εγώ σπούδασα στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου στη Ρόδο, απ' όπου και αποφοίτησα το 2020.

- Πώς ήταν η πρώτη σας εμπειρία στην τάξη; Απέχει η θεωρία από την πράξη;

Η θεωρία σαφώς και απέχει από την πράξη. Η κάθε τάξη είναι διαφορετική, ο κάθε μαθητής είναι διαφορετικός, έχει άλλες ανάγκες, άλλα ενδιαφέροντα, άλλο γνωστικό επίπεδο, δεν μπορείς να διαχειριστείς με τον ίδιο τρόπο όλες τις καταστάσεις. Στο Πανεπιστήμιο είχαμε προετοιμαστεί αρκετά για αυτήν την πρώτη μας εμπειρία στην τάξη, είτε με μικροδιδασκαλίες, είτε με παρακολουθήσεις σε σχολεία, είτε με σχέδια διδασκαλίας. Παρ' όλα αυτά όταν έρχεται η ώρα να διδάξεις σε μια τάξη όλα κυλούν διαφορετικά. Θυμάμαι όταν πρωτομπήκα στην αίθουσα για να ξεκινήσω το μάθημα είχα άγχος, είχα άγχος για το αν θα πετύχαινε η διδασκαλία μου, για το αν θα μπορούσαν να πάρουν οι μαθητές αυτό που εγώ είχα να τους μεταδώσω. Στην πορεία όλα όμως πήγαν αρκετά καλά, καλύτερα και από αυτό που φανταζόμουν. Σημασία έχει σε κάθε μας διδασκαλία να δίνουμε αυτό που μπορούμε και να κατανοούμε τους μαθητές μας, έπειτα όλα θα πάρουν τον δρόμο τους.

-Ακούτε μουσική στη καθημερινή σας ζωή;

Βεβαίως! Η μουσική είναι κάτι που με συντροφεύει σε κάθε στιγμή της ζωής μου. Ακούω μουσική καθημερινά.

-Πιστεύετε πως μπορεί να γίνει μια διδασκαλία μέσω της μουσικής;

Για να είναι επιτυχημένη μια διδασκαλία πρέπει οι μαθητές να έχουν κατανοήσει αυτά που διδάχτηκαν και να μπορούν να τα θυμούνται εφ' όρου ζωής. Ένας τρόπος για να το κάνουν είναι μέσω της μουσικής. Η μουσική και τα τραγούδια μαθαίνονται πιο εύκολα από τα παιδιά και τους φαίνονται και πιο διασκεδαστικά.

-Μπορούν τα παραδοσιακά τραγούδια να βοηθήσουν στη διδακτική της ελληνικής γλώσσας στα σχολεία;

Ασφαλώς και μπορούν! Είναι μάλιστα κι ένας επιθυμητός τρόπος. Μέσω των τραγουδιών ένας μαθητής αισθάνεται, επομένως μπορεί το τραγούδι να εκφράσει το συναίσθημά του. Ακόμα, το ελληνικό τραγούδι, ως φορέας πολιτισμού και νοοτροπίας, είναι αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας από πολλούς συναδέλφους. Αποτελεί έναν ευχάριστο και δημιουργικό τρόπο διδασκαλίας γραμματικοσυντακτικών δομών και λεξιλογίου. Χρησιμοποιείται αρκετά και στη διδασκαλία της νέας ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας.

-Κάθε τραγούδι μπορεί να αποτελέσει εργαλείο διδασκαλίας της γλώσσας;

Τα τραγούδια που επιλέγονται είναι συγκεκριμένα. Αυτά που επιλέγονται συνήθως είναι τα παραδοσιακά, από τα οποία εκτός από τα γλωσσικά στοιχεία μπορείς να πάρεις και ιστορικά και να μάθεις συνήθειες και παραδόσεις των προγόνων μας. Ένα τραγούδι που έρχεται σε μια σχολική αίθουσα πρέπει να ακολουθεί και κάποια κριτήρια, όπως ακριβώς κι ένα κείμενο που θα διαβαστεί. Το περιεχόμενο του, οι στίχοι του πρέπει να έχουν και κάτι να δώσουν στα παιδιά, κάτι που θα τους βοηθήσει στην πορεία της ζωής τους και θα τους βάλει σε μια διαδικασία σκέψης. Μπορεί να είναι δημοτικά, νανουρίσματα, τραγούδια αντιπολεμικά, τραγούδια που μιλούν για τη φύση, παραδοσιακά από κάθε τόπο...

-Έχετε κάνει εσείς μια παρόμοια διδασκαλία με παραδοσιακά τραγούδια; Πώς ανταποκρίθηκαν τα παιδιά;

Ναι, έχω κάνει και τα παιδιά ανταποκρίθηκαν αν μη τι άλλο θετικά. Προσπαθώ είτε σε εθνικές επετείους, είτε σε παγκόσμιες ημέρες να μαθαίνουμε και να αναλύουμε με τους μαθητές μου παραδοσιακά τραγούδια της περιοχής τους.

-Μπορείτε να δώσετε ένα παράδειγμα;

Για παράδειγμα, σε ένα ποντιακό χωριό στην Κοζάνη, τη Μεσιανή, μελετήσαμε το ποντιακό τραγούδι «Η μάνα εν κρύο νερόν». Ένα τραγούδι γνώριμο για τα περισσότερα παιδιά, καθώς το άκουγαν συχνά στην καθημερινότητά τους, άρα μπορούσαν να ταυτιστούν περισσότερο αλλά και να έχουν και περισσότερο ενδιαφέρον για το μάθημα, ώστε να μοιραστούν και δικές τους εμπειρίες με αυτό. Δηλαδή, τότε το ακούνε και τι συναισθήματα τους προκαλεί. Το μάθημα αυτό έγινε σε παιδιά της Ε΄ τάξης με αφορμή τη γιορτή της μητέρας, μιας και που το τραγούδι μιλάει για τη μητέρα. Είδαμε τους στίχους και στα νέα ελληνικά και τους συγκρίναμε με τους ποντιακούς, παρατηρήσαμε διαφορές και ομοιότητες και το πόσο μπορούμε να κατανοήσουμε το τραγούδι αν το ακούσουμε μόνο στα ποντιακά.

-Κλείνοντας έχετε κάποια συμβουλή να δώσετε σε εν δυνάμει εκπαιδευτικούς;

Η συμβουλή μου είναι να αγαπάς αυτό που κάνεις και να προσπαθείς να δίνεις τον καλύτερό σου εαυτό καθημερινά, γιατί έχεις να κάνεις με παιδικές ψυχές. Πρέπει, λοιπόν, να είσαι προσεκτικός και να έχεις υπομονή. Τα υπόλοιπα με την κατάλληλη προετοιμασία και τη δημιουργικότητα θα έρθουν.

-Κλείνοντας να σας ευχαριστήσουμε για τον χρόνο που διαθέσατε.

Σας ευχαριστώ πολύ εγώ! Με το καλό να συνεχίσουν οι σπουδές σας!

Συμπεράσματα

Κάνοντας μια γενικότερη επισκόπηση της εργασίας και της βιβλιογραφίας που μελετήθηκε καταλήγουμε σε κάποιες συγκεκριμένες παρατηρήσεις. Αρχικά, η μουσική και το παραδοσιακό τραγούδι είναι ένας δημιουργικός και ενδιαφέρον τρόπος, ώστε να διδαχτεί η ελληνική γλώσσα. Τα τραγούδια που μπορούμε να μελετήσουμε στην τάξη πρέπει να τελούν και προδιαγραφές, τα διαλέγουμε δηλαδή με βάση το περιεχόμενό τους, το λεξιλόγιο και τη γραμματική τους. Είναι σημαντικό οι μαθητές να λαμβάνουν μια ποικιλία ερεθισμάτων σε μια εκπαιδευτική διαδικασία. Αυτό μέσω των τραγουδιών μπορεί να επιτευχθεί πολύ εύκολα. Ένα τραγούδι από μόνο του μπορεί να προκαλέσει συναισθήματα σε έναν μαθητή, που να μην μπορούσε πριν να τα εκφράσει με δικά του λόγια. Τα παραδοσιακά τραγούδια μπορούν να αξιοποιηθούν στο επίπεδο των γλωσσικών ασκήσεων και του λεξιλογίου αλλά προσφέρονται και για δημιουργία διαθεματικών και διαπολιτισμικών δραστηριοτήτων.

Συχνό είναι το φαινόμενο της χρήσης παραδοσιακών τραγουδιών για την εκμάθηση της ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας. Οι μαθητές μπορούν πιο εύκολα να κατανοήσουν και να μάθουν τη σωστή χρήση της ελληνικής γλώσσας μέσω των τραγουδιών, διότι τους φαίνεται πιο διασκεδαστικός και πιο ξεκούραστος τρόπος.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα είχε η χρήση της μουσικής και του τραγουδιού στην περίπτωση της εκπαίδευσης παιδιών Ρομά. Ο χορός και το τραγούδι είναι στοιχεία της κουλτούρας τους και θα μπορούσαν να αποτελέσουν και βασικά στοιχεία της εκπαίδευσής τους.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Aprile, Roco. (1998). *Τραγούδια αγάπης της Ελλάδας του Σαλέντο*. Αθήνα: ΜΑΛΛΙΑΡΗΣ.
- Παντελόπουλος Ι., Πάνος. (1993). *175 ελληνικά δημοτικά παραδοσιακά τραγούδια απ' όλη την Ελλάδα : σε βυζαντινή μουσική σημειογραφία*, Αθήνα: χ.ό.
- Αναστασιάδη & Συμεωνίδη, Α. (1997). *Η λεξικογραφία στην εκπαίδευση. Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας*. Χ Τσολάκης. (επιμ.). Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
- Ανδρούτσος, Π. (1998). *Διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση*, Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.. Θεσσαλονίκη.
- Αντωνάκης, Δ & Χιωτάκη, Ε. (2007). *Μουσική Παιδαγωγική, διαθεματικές εφαρμογές για μικρά παιδιά*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Αργυρίου, Μ & Τσούτσια-Λουλάκη, Ε & Μαγαλιού, Μ. (2010). *Μουσική Α΄ και Β΄ Δημοτικού, Βιβλίο Εκπαιδευτικού*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Αστεριάδου, Ι. (2002). *Η συμβολή της μουσικής στη διδασκαλία της γλώσσας*. στο Π. Γεωργογιάννης (επιμ.) *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση – Ελληνικά ως Δεύτερη ή Ξένη Γλώσσα*, Πρακτικά 4ου συνεδρίου, τόμος ΙΙΙ, Πάτρα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.
- Βαβουγιός, Δ. (2008). *Εξωτερική αξιολόγηση του έργου: τελική έκθεση αξιολόγησης*. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας / ΕΠΕΑΕΚ «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων / Omas Synergion Lmd». Βόλος.
- Γαλαντόμος, Ι. (2012). *Μαθήματα Διγλωσσίας*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Γεωργακοπούλου, Α & Γούτσος, Δ. (1999). *Κείμενο και Επικοινωνία*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεωργιάδης, Θ. (2001). *Ο ελληνικός ρυθμός*. Χ. Τόμπρα (μτφρ.), Αθήνα: Αρμός.
- Γεωργογιάννης, Π. (2007). *Διδακτική της ελληνικής ως Δεύτερη ή Ξένη Γλώσσας: Βηματισμοί για μια αλλαγή στην Εκπαίδευση*. Τόμος 4^{ος}. Πάτρα.
- Γεωργογιάννης, Π. (2008). *Διαπολιτισμικότητα και Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*. στο Π. Γεωργογιάννης. *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*. τομ.7. Πάτρα.
- Γεωργογιάννης, Π. (2008). *Διγλωσσία και Δίγλωσση Εκπαίδευση*, Πάτρα: Αυτοέκδοση.
- Γιαννικοπούλου, Α. & Παπαδοπούλου, Μ. (2004). *Η εικόνα του γραπτού μηνύματος σε κείμενα που διαβάζουν τα παιδιά: παραδείγματα από βιβλία*,

εφημερίδες, κόμικς και περιβάλλοντα γραπτό λόγο, στο Π. Παπούλια-Τζελέπη και Ε. Τάφα (επιμ.). Γλώσσα και γραμματισμός στη νέα χιλιετία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Γραϊκός, Ν. (2005). *Αναγνώσεις πολυτροπικών κειμένων: ο ρόλος της εικόνας. Παραδείγματα από τη διδακτική αξιοποίηση της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*. στο Ο. Κωνσταντινίδου-Σέμογλου, (επιμ.). *Εικόνα και Παιδί*. Θεσσαλονίκη.

Δήμου, Π. (2006). *Διαπολιτισμική πρόταση διδασκαλίας της μουσικής αγωγής στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, σύμφωνα με τις αρχές της διαθεματικότητας*. στο Π. Γεωργογιάννης, (επιμ.). *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση – Ελληνικά ως Δεύτερη ή Ξένη γλώσσα*. Πρακτικά 8ου Συνεδρίου, Τόμος IV, Πάτρα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.

Δραγώνα, Θ. & Σκούρτου, Ε. & Φραγκουδάκη, Α. (2001). *Εκπαίδευση: Πολιτισμικές Διαφορές και Κοινωνικές Ανισότητες*. Πάτρα: ΕΑΠ.

Σκούρτου, Ε & Κούρτη – Καζούλλη, Β (επιμ.) 2015, *Διγλωσσία και διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας*, Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Ένωση Εκπαιδευτικών Μουσικής Αγωγής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, Αργυρίου Μ., Γέραλη, Κ. Γέραλη, Α. Γιαννούλα, Κ. Καμπύλης, Π. Καραμπερόπουλος, Κ. Μαγαλιού, Μ. Περακάκη, Ε. Πριονάς, Α. Σινάνογλου, Δ. Σιτώτης, Γ. Τασούλα, Α. (2009-2012). *Ευρωπαϊκός Εκπαιδευτικός Φάκελος Μουσικής: Ένας δημιουργικός δρόμος για την εκμάθηση των γλωσσών, Εγχειρίδιο πιλοτικής εφαρμογής του προγράμματος στην Ελλάδα*, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

Ζεγκίνης, Ε. (1994). *Οι μουσουλμάνοι Αθίγγανοι της Θράκης*, Ίδρυμα μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη.

Ζάγκα, Ε. (2004). *Η συμβολή των μαθημάτων ειδικότητας στη γλωσσική αγωγή: Η διδασκαλία της Νέας Ελληνικής ως Δεύτερης Γλώσσας με έμφαση στο περιεχόμενο των γνωστικών αντικειμένων του Αναλυτικού Προγράμματος*. διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ζάγκα, Ε. (2005) *Μάθηση και διδασκαλία μιας δεύτερης γλώσσας: από τα μοντέλα διδασκαλίας της γλώσσας «με βάση το περιεχόμενο» σε προσεγγίσεις με «έμφαση στο περιεχόμενο» με χρήση στρατηγικών, Επιστήμες Αγωγής, Θεματικό τεύχος 3 / Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ. Πανεπιστήμιο Κρήτης.*

- Ιορδανίδου, Α. & Σφυρόερα, Μ. (2007). *Η επικοινωνιακή προσέγγιση του γλωσσικού μαθήματος. Κλειδιά και Αντικλειδιά*, ΥΠΕΠΘ, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Καϊμάκης, Π. (2005). *Φιλοσοφία και μουσική*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Καμνηιώτη, Α. (2011). *Ο ρόλος της μουσικής στην ανάπτυξη των νοητικών ικανοτήτων του παιδιού*. Ανδριανοπούλου(επιμ.). Μ Πανεπιστήμιο Μακεδονίας: Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης. Θεσσαλονίκη.
- Κανακίδου, Ε. & Παπαγιάννη, Β. (1998). *Διαπολιτισμική Αγωγή*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καράς, Σ. (1973). *Για να αγαπήσωμε την ελληνική μουσική*, Αθήνα: Αστήρ.
- Καρτασίδου, Λ. (2004). *Μουσική εκπαίδευση στην Ειδική Παιδαγωγική*. Τυπωθήτω–Δαρδανός, Γ. Αθήνα.
- Κοκκίδου, Μ. & Στάμου, Α. (2009). *Η διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας μέσα από τη μελέτη περίπτωσης των τραγουδιών της Μαρίζας Κωχ στο Πανεπιστήμιο Cornell: Προεκτάσεις για τη γλωσσική διδασκαλία στο πλαίσιο της επικοινωνιακής κειμενοκεντρικής προσέγγισης*. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου: Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως πρώτης/ μητρικής, δεύτερης/ξένης. (επιμ.) Ντίνας, Κ, Χατζηπαναγιωτίδη, Α, Βακάλη, Α, Κωτόπουλος, Τ, Στάμου, Α, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Φλώρινα.
- Κοκκίδου, Μ. (2011). *Κατανόηση και παραγωγή γραπτού λόγου στην προσχολική και την πρώτη σχολική ηλικία: το τραγούδι ως εκπαιδευτικό εργαλείο*. στο Μ. Argyriou & P. Kampylis (Eds.) Proceedings of 4th International Conference (vol.A) Arts and Education: A creative way into languages, υπό μορφή CD-Rom: GAPMET & National Kapodistrian University of Athens
- Κονιτοπούλου, Α. & Κονιτοπούλου, Β. (2017). *Τραγούδι και αναγνωστική ικανότητα. Το τραγούδι στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας της Α΄ τάξης Δημοτικού*, 3ο Διεθνές Συνέδριο για την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας. Λάρισα.
- Κυριακίδης, Σ. (1978). *Το δημοτικό τραγούδι. Συναγωγή μελετών*, (επιμ.) Α. Κυριακίδου Νέστορος, Αθήνα.
- Κωνσταντοπούλου, Α. (2012). *Η θέση και ο ρόλος του τραγουδιού στην εκπαιδευτική πράξη (Ποιοτική έρευνα για τη θέση και το ρόλο του τραγουδιού στα σχολικά εγχειρίδια της Α΄ και Β΄ τάξης του Δημοτικού σχολείου)*. Α. Μουρίκη (επιμ.) Πανεπιστήμιο Πατρών: Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία. Αθήνα.

- Μαγαλιού, Μ. & Αργυρίου, Μ. (2011). *Σύγχρονα ερευνητικά δεδομένα και διδακτικές προτάσεις για τη διασύνδεση γλώσσας και μουσικής στην Α΄ και Β΄ Δημοτικού*. Πρακτικά του 4th International Conference Arts and Education – A creative way into languages. Μαράσλειος
- Μακροπούλου, Ε. & Βαρελάς, Δ. (2005). *Τραγουδώντας λέξεις. Από τη θεωρία στην ...τάξη*. Αθήνα: Fagotto.
- Μάρκου, Γ., (1997). *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*, Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής, Αθήνα.
- Μάρκου, Γ (επιμ.). (1999). *Διαπολιτισμική Αγωγή. Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*. Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής. Αθήνα.
- Μάρκου, Γ. (1998) *Προσεγγίσεις της Πολυπολιτισμικότητας και η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση-Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών*, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης. Αθήνα.
- Μερακλής, Μ. (2004). *Ελληνική Λαογραφία Κοινωνική συγκρότηση, Ήθη και Έθιμα, Λαϊκή Τέχνη*, Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μήτσης, Ν. (1998). *Στοιχειώδεις αρχές και μέθοδοι της Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας. Εισαγωγή στη διδασκαλία της Ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας*, Αθήνα: Gutenberg (διασκευή).
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2000). *Εμπλουτισμός του λεξιλογίου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπέλλα, Σ. (2011). *Η δεύτερη γλώσσα, κατάκτηση και διδασκαλία*. Αθήνα: Πατάκη.
- Μωραΐτη, Τζ. & Κουρκουρίκα, Μ. (2006). *Το μουσικό γιασεμάκι. Διαθεματικές δραστηριότητες για το Νηπιαγωγείο*, Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Νάκας, Θ. (2007). *Σχήματα (Μορφο)λεξικής και Φραστικής Επανάληψης, α΄*, Αθήνα: Πατάκης.
- Νάκας, Θ. & Μαγουλά & Καποθανάση, Α. (2010). *Η ομοηχία στη Νέα Ελληνική: ορολογία και τυπολογία*, Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα.
- Νικολάου, Γ. (2004). *Διαπολιτισμική διδακτική*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Νικολάου, Γ. (2005). *Διαπολιτισμική Διδακτική. Το νέο περιβάλλον – Βασικές αρχές*. Αθήνα :Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαζαρχής, Α., Πατσαντζόπουλος, Κ. & Μαγαλιού, Μ. (2007). *Διαθεματικές δραστηριότητες με άξονα τη Μουσική*, Αθήνα: Δίπτυχο.

- Παπαϊωάννου, Π. (2011). *Διδασκαλία γλωσσικών φαινομένων με ρυθμό και τραγούδι*. Πρακτικά του 4th International Conference Arts and Education – A creative way into languages. Μαράσλειος.
- Πλάτωνος, Φαίδων – Πρωταγόρας. Εισαγωγή. Μετάφραση. Σχόλια Ε. Παπανούτσος, Β. Τατάκης, Αθήνα: Δαίδαλος.
- Πόρποδα Κ. (1993). *Γνωστική Ψυχολογία – Θέματα Ψυχολογίας της Γλώσσας / Λύση προβλημάτων*, τόμ. 2ος, Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Πόρποδας, Κ. (2002). *Η Ανάγνωση*, Πάτρα: Αυτοέκδοση.
- Ρεβυθιάδου, Α. & Τζακώστα Μ. (2005). *Η Φωνολογία στη Διδασκαλία της Ελληνικής ως Ξένης Γλώσσας*, Αθήνα: Πατάκης.
- Ρεϊζόγλου, Κ. (2002). *Μια διαπολιτισμική μουσική προσέγγιση για την εκμάθηση της Ελληνικής γλώσσας. Θεωρία και πράξη*, στο Γεωργογιάννης, Π. (2002) (επιμ.), *Η Ελληνική ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα: Μια διαπολιτισμική προσέγγιση*. Πρακτικά 4^{ου} Συνεδρίου, Τόμος II, Πάτρα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.
- Ρεράκη, Β. (2011). *Ο ρόλος του ρυθμού στην ανάπτυξη της μουσικής και γλωσσικής Ικανότητας του παιδιού*. Πρακτικά του 4th International Conference Arts and Education – A creative way into languages, Μαράσλειος.
- Σακελλαρίδης, Γ. (2008). *Διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση*, Αθήνα: Ατραπός.
- Σελλά-Μάζη, Ε. (1993). *Στοιχεία Αντιπαραβολικής Γραμματικής Ελληνικής-Τουρκικής*, Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Σκινιώτου, Κ. (2002). *Ο Ελύτης, ο Σαββόπουλος, ο Μπιθικώτσης και τα άλλα παιδιά... δεν ονειρεύτηκαν ποτέ τέτοιο γλέντι!!! (σημειώσεις για τη χρήση αποσπασμάτων από τη σύγχρονη ελληνική ποίηση, πεζογραφία και μουσική δημιουργία για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας)*. στο Γεωργογιάννης, Π 2002 (επιμ.), *Η ελληνική ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα: Μια διαπολιτισμική προσέγγιση*, Πρακτικά 4ου Συνεδρίου, τόμος III, Πάτρα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις.
- Σοφιανός, Κ. (1999). *Τι είναι ποίηση. Τα είδη του ποιητικού λόγου. Η σημειολογία της αρχαίας μετρικής και τα κυριότατα των μέτρων. Νεοελληνικά μέτρα*, Μέρος του λήμματος «Ποίηση», στο: Παγκόσμια Λογοτεχνία, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Στασή, Ε. (2010). *Θεωρητικές Προσεγγίσεις της διδασκαλίας της ελληνικής ως μητρικής δεύτερης ή ξένης γλώσσας*. στο Π. Γεωργογιάννης & Β. Μπάρος, *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση –Μετανάστευση –Διαχείριση Συγκρούσεων και Παιδαγωγική της Δημοκρατίας*, 13ο Διεθνές Συνέδριο, Αλεξανδρούπολη, Τόμος 2, Πάτρα.

- Τερζάκης, Φ. (1984). *Σημειώσεις για μια ανθρωπολογία της μουσικής*, Αθήνα: Πρίσμα.
- Τομπαΐδης, Δ. (1985). *Η νέα γλωσσική διδασκαλία*. Νεοελληνική Παιδεία (2)
- Τόμπρας, Σ. (1998). *Μουσική και Σημειολογία: Μια μέθοδος ερμηνευτικής προσπέλασης του μουσικού έργου*, Αθήνα: Γκοβόστης.
- Τριανταφυλλίδου, Λ., Μπαλή, Π. & Αναγνωστοπούλου, Α. (2009). *Το αυθεντικό υλικό στη γλωσσική τάξη: Χρήση και εφαρμογή του για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων από αρχάριους σπουδαστές της Ελληνικής ως δεύτερης*. Πρακτικά του Πανελληνίου Συνεδρίου «Η Διδασκαλία της Ελληνικής ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης γλώσσας και προγραμμάτων γλωσσικής διδασκαλίας». Νύμφαιο Φλώρινας.
- Τριάρχη-Hermann, Β., (2000). *Η διγλωσσία στην Παιδική Ηλικία-Μία ψυχολογική προσέγγιση*, Αθήνα: Gutenberg,.
- Φιλίππακη-Warburton E. (1992). *Εισαγωγή στη θεωρητική γλωσσολογία*, Αθήνα: Νεφέλη.
- Φωτοπούλου, Ι. (2008). *Οι μουσικές προτιμήσεις Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών της Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης του Δημοτικού σχολείου και η σχέση τους με την ελληνική μουσική*. Π. Γεωργογιάννης (επιμ.). μεταπτυχιακή εργασία. Πάτρα.
- Χατζηδάκη, Α. (2000). *Για μια διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας «με έμφαση στο περιεχόμενο»*. στο Βάμβουκας, Μ. και Χατζηδάκη, Α. (επιμ.), Μάθηση και διδασκαλία της ελληνικής ως μητρικής και ως δεύτερης γλώσσας, Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου, Ρέθυμνο 6-8 Οκτωβρίου, Αθήνα: Ατραπός, , σ. 393-403.
- Χατζηπαναγιωτίδη, Α. (2009). *Η κουλτούρα στη διδασκαλία μιας ξένης γλώσσας, η περίπτωση της Νεοελληνικής*, στο Ντίνας, Κ, Χατζηπαναγιωτίδη, Α (επιμ.), Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας (ως πρώτης/μητρικής δεύτερης/ξένης), Νυμφαίο, Φλώρινα, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγική Σχολή, Τμήμα Νηπιαγωγών, 4-6 Σεπτεμβρίου.
- Χατζηπαναγιωτίδη, Α. (2028). *Διγλωσσία και Δίγλωσση Εκπαίδευση*. σημειώσεις πανεπιστημιακού μαθήματος, Κύπρος
- Χατζησαββίδης, Σ. (1996). *Οι Ρομ της Ελλάδας: γλώσσα και πολιτισμός – συμβολή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*, Μακεδόν 2
- Χιωτάκη, Ε. (2010). *Το τραγούδι ως μέσο εμπλουτισμού του λεξιλογίου παιδιών της προσχολικής ηλικίας*, Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδ/κής και Εκπ/σης, 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο «Μαθαίνω πώς να μαθαίνω». 7-9 Μαΐου.

Χιωτάκη, Ε. (2011). *Διδασκαλία νέου λεξιλογίου στο Νηπιαγωγείο μέσω αυτοσχέδιων τραγουδιών*, Πρακτικά 4th International Conference Arts and Education – A creative way into languages, Μαράσλειο, 8-11 Μαΐου.

Χοντολίδου, Ε. (1999) *Εισαγωγή στην έννοια της πολυτροπικότητας, Γλωσσικός Υπολογιστής*, Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, σ. 115-118.

Θηλυκού, Αστερίου Ι. (1957). *Το τραγούδι Η Γερακίνα*. Σερραϊκά Χρονικά.

Βιβή Κανελλάτου. *Ελληνικό Παραδοσιακό και Λαϊκό Τραγούδι - ΜΗΛΟ ΜΟΥ ΚΟΚΚΙΝΟ*. Αρχειοθετήθηκε από το πρωτότυπο στις 4 Μαρτίου 2016. Ανακτήθηκε στις 5 Νοεμβρίου 2014 από <http://lolanaenaallo.blogspot.gr>(στοιχεία τραγουδιού καλήν εσπέραν άρχοντες)